

PAPER DETAILS

TITLE: AVRUPA INSAN HAKLARI SÖZLESMESİ'NİN ÜLKE DISINDA UYGULANMASI ve 56.

MADDE: AVRUPA INSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN "SÖMÜRGE KAYDI"YLA IMTIHANI

AUTHORS: Damla Akkaya

PAGES: 29-76

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3439562>

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ’NİN ÜLKE DIŞINDA UYGULANMASI ve 56. MADDE: AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ’NİN “SÖMÜRGE KAYDI”YLA İMTİHANI

EXTRATERRITORIAL APPLICATION OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS AND ARTICLE 56: TEST OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS WITH “COLONIAL CLAUSE”

Araştırma Makalesi

*Damla AKKAYA**

ÖZET

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde yer bakımından uygulamaya ilişkin iki düzenleme bulunmaktadır. Konuyla ilgili genel düzenleme 1. maddede yer almaktadır. “Sömürge kaydı” olarak da bilinen 56. Madde ise taraf devletlerin uluslararası ilişkilerinden sorumlu oldukları ülkelere ilişkin olan düzenlemedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 1. madde çerçevesinde Sözleşme’nin ülke dışı uygulanmasını kabul etmektedir. Buna karşın 56. madde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından, taraf devletlerin uluslararası ilişkilerinden sorumlu oldukları ülkeleri Sözleşme koruması dışında bırakacak şekilde

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye. E-posta: damlayildirim@gmail.com. Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-9928-735X>.

Makale Geliş Tarihi: 28.09.2023
Makale Kabul Tarihi: 25.10.2023

yorumlanmaktadır. Adil olmadığı Mahkeme tarafından da kabul edilen bu durum Mahkemenin 1. madde ve ülke dışı uygulamaya ilişkin bakış açısıyla uyum göstermemekte, sömürgecilik döneminin siyasi ve hukuki kalıntılarını günümüze taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: yetki, ülke dışı uygulama, sömürge kaydı, etkin kontrol, yer bakımından uygulama

ABSTRACT

There are two provisions regarding territorial application in the European Convention on Human Rights. General rule of territorial application is regulated by Article 1. As to Article 56, also known as the "colonial clause", it is the regulation regarding the territories for whose international relations a state party is responsible. The European Court of Human Rights recognizes the extraterritorial application of the Convention within the framework of Article 1. On the other hand, Article 56 is interpreted by the European Court of Human Rights in a way that excludes from the protection of the Convention the territories for whose international relations the party states are responsible. This situation, which was accepted by the Court itself as unfair, does not comply with the Court's perspective on Article 1 and extraterritorial application, and carries the political and legal remnants of the colonial period to the present day.

Keywords: jurisdiction, extraterritorial application, colonial clause, effective control, territorial application

GİRİŞ

Andlaşmaların yer bakımından uygulanması meselesi, insan hakları sözleşmelerinde koruma yükümlülüğünün mekansal kapsamının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Andlaşmalar hukukunda geçerli olan kural, andlaşmadan farklı bir niyet anlaşılmadığı sürece bir andlaşmanın taraf devletin ülkesinin tamamında uygulanacağıdır.¹ Avrupalı devletler sömürge toprakları bakımından bu kuraldan kaçınmak amacıyla, II. Dünya Savaşından sonra başlattıkları bir uygulamayla, tarafı oldukları kimi andlaşmalara, kendi sömürge topraklarını bu andlaşmaların uygulaması dışında tutmalarına imkân tanıyan çeşitli hükümler eklemeye başlamışlardır. Bu hükümler literatürde "sömürge kaydı" olarak bilinmektedir.

¹¹ Bkz. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Madde 29. Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969, 1155 UNTS 331.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi²³ de sömürge kaydı içeren andlaşmalardan biridir. Sözleşme'nin "Ülkesel Uygulama" başlıklı 56. Maddesinin (eski 63. Madde) 1. fıkrasına göre "*Her devlet, onaylama sırasında veya daha sonra herhangi bir zamanda, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne göndereceği bir bildirimle bu Sözleşme'nin, uluslararası ilişkilerinden sorumlu olduğu bütün ülke topraklarına veya bunlardan herhangi birine, bu maddenin 4. fıkrası saklı kalmak kaydıyla, uygulanacağını beyan edebilir.*"²⁴ Sözleşme'de, "uluslararası ilişkilerinden sorumlu olduğu ülke" ifadesi; "sömürge" (*colony*) ya da "ana vatan ülkesi olmayan bölge" (*non-metropolitan territory*) gibi daha dar kapsamlı kavramların yerine kullanılmıştır ve herhangi bir özel hukuki statü ya da ünvandan bağımsız olarak tüm bağlı toprakları (*dependent territory*) kapsayan bir nitelik arz etmektedir.⁵

Birleşik Krallık'ın yoğun baskıları sonucunda Sözleşme'ye dâhil edilen 56. madde, yer bakımından uygulamaya ilişkin AİHS'deki tek düzenleme değildir. AİHS'nin yer bakımından uygulanmasına ilişkin asıl düzenleme 1. maddedir ve bu düzenlemeye göre "*Yüksek Sözleşmeciler Taraflar kendi yetkileri dâhilinde bulunan herkesin, bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlarlar.*" Taraf devletler, bu madde uyarınca, kural olarak, Sözleşme'den kaynaklanan koruma yükümlülüklerini, yetkileri altında bulunan herkese sunmakla mükelleftirler.

Doktrinde, "yetki" kavramının Sözleşme bakımından ne anlama geldiğine ilişkin bir görüş birliği bulunmamaktadır.⁶ Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi⁷ kararları, "yetkisi dâhilinde bulunma"nın, "ulusal toprakları içinde" bulunma anlamına gelmediği konusunda istikrarlıdır.⁸ Bu yorum Sözleşme'nin

² Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 4 November 1950, 213 UNTS 221.

³ Bundan sonra AİHS veya Sözleşme olarak belirtilecektir..

⁴ Çalışmada okuyucuya kolaylık sağlaması amacıyla ekseriyetle "56. madde" olarak ifade edilen düzenleme esasen 56. maddenin 1. fıkrası olup, aksi belirtilmedikçe diğer fıkralar kastedilmemiştir.

⁵ Bkz. X v. Belçika (Com.), BN. 1065/61, KT. 30/5/1961, 1961 Y.B. Eur. Conv. on H.R. 260, s. 266. Çalışmada da "uluslararası ilişkilerinden sorumlu olunan ülke" kavramı yerine zaman zaman "denizaşırı ülke", "sömürge toprakları", "bağlı toprak" gibi ifadeler kullanılarak somut olayın bağlamına göre hareket edilmiştir.

⁶ Duttwiler, Michael: "Authority, Control and Jurisdiction in the Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights", Netherlands Quarterly of Human Rights, C. 30, S. 2, 2012, s. 138.

⁷ Bundan sonra AİHM veya Mahkeme olarak belirtilecektir.

⁸ European Court of Human Rights: "Guide on Article 1 of the European Convention on Human Rights", 31.8.2022, s. 7. (https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_1_eng. Erişim: 20.9.2023).

ülke dışı uygulanabilirliğini beraberinde getirmiştir. Bugün gelinen noktada taraf devletlerin kendi ülkeleri dışında gerçekleştirdikleri veya buralarda sonuç doğuran kimi fiillerinden Sözleşme kapsamında sorumlu oldukları AİHM tarafından kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı 56. maddeye tâbi topraklarda Sözleşme'nin yer bakımından uygulanıp uygulanamayacağının AİHM'nin ülke dışı uygulamaya ilişkin 1. madde içtihatları çerçevesinde incelenmesi ve gelecekteki olası uyuşmazlıklar bakımından konuya ışık tutulmasıdır. Çalışmada 56. maddenin özellikle ülke dışı uygulamaya ilişkin içtihatlar çerçevesinde incelenmesinin iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Mahkemenin Sözleşme'nin koruma alanını gün geçtikçe genişleten ülke dışı uygulamaya ilişkin içtihatlarıyla 56. madde içtihatları arasındaki tezatlığın daha net ortaya konulmasıdır. İkinci sebep ise uluslararası ilişkilerinden sorumlu olunan ülkelerin, sorumlu taraf devletlerin ana vatan ülkeleri olmamaları nedeniyle Mahkeme tarafından söz konusu devletlerin ülkesel yetkisi dâhilinde değerlendirilmiyor olmasıdır. 56. madde topraklarını taraf devletlerin ülkesel yetki alanlarından dışlayan bu tutum, bu topraklarda işlenen fiillerden doğabilecek sorumluluğun yalnızca ülke dışı yetki kullanımı durumunda mümkün olmasını zorunlu kılmaktadır. Çalışmada 56. madde tüm bu veriler ışığında detaylı olarak incelenerek, bugün için AİHM'nin, uluslararası ilişkilerinden sorumlu olunan ülkelerde gerçekleşen fiiller bakımından ülke dışı yetki kullanımı temellerini kabul etmediği ve bu toprakları dünyanın hiçbir bölgesine yapmadığı şekilde Sözleşme'nin koruma alanı dışında bıraktığı tespit edilecek ve buna ilişkin eleştirilerde bulunulacaktır.

1. 56. Maddenin Hazırlık Çalışmaları (*Travaux Préparatoires*)

Andlaşmaların yorumu bakımından esasen yardımcı araç niteliğinde olan hazırlık çalışmaları (*travaux préparatoires*) 56. maddenin yorumu bakımından oldukça önem arz etmektedir. Bunun sebebi AİHM'in 56. madde kararlarında sıklıkla düzenlemenin Hazırlık Çalışmaları'na başvurmuş olmasıdır. Dolayısıyla Hazırlık Çalışmaları'na ilişkin verilecek ön bilgi, Mahkemenin yapmış olduğu yorum faaliyetinin değerlendirilmesinde kolaylık sağlayacaktır.

AİHS'ye ilişkin ilk çalışma Avrupa Hareketi tarafından 1949 yılında kaleme alınan otuz iki sayfalık Taslak Sözleşme'dir. AİHS'de pek çok emaresi görülen bu ilk Taslakta, yer bakımından uygulamaya ilişkin olarak, düzenlenen hakların her bir taraf devletin "*ülkesindeki bütün kişilere*" sağlanacağı ifade edilmişti.⁹ İlerleyen zamanlarda İstişare Meclisi Hukuk Komitesi (İMHK)

⁹ Bkz. "Draft European Convention on Human Rights submitted by the European Movement to the Committee of Ministers of the Council of Europe in July 1949" (Doc. INF/5/E/R s. 5-6), Preparatory Work on Article 63 of the European Convention on Human Rights, 2 March

tarafından tavsiye edilen metinde ise, üye devletlerin “*Sözleşme’den kaynaklanan hakları, ülkelerinde ikamet eden herkese sunmayı*” garanti edeceği ifadesi yer aldı.¹⁰ Bununla birlikte, tavsiye edilen metne ek raporda İMHK, Komite üyelerinin çoğunluğunun Sözleşme’de yer alacak hakların yalnızca üye devletlerin ana vatan ülkelerinde ikamet eden kişiler açısından değil, deniz aşırı ülkelerde ve sömürge topraklarında ikamet eden kişiler bakımından da garanti edilmesi gerektiğini düşündüğünü belirtti.¹¹ Bu çerçevede Komite, Taslak 1. maddede yer alan “ülke” (*territory*) kavramını bilinçli olarak kullanmış, “ana vatan ülkesi” (*metropolitan territory*) gibi ifadelerle kavramın kapsamını daraltmak istememişti.¹²

Ekspertler Komitesi tarafından yapılan görüşmelerde ise, aynı dönemde Birleşmiş Milletler çatısı altında Hazırlık Çalışmaları yürütülen Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi Taslağı¹³’nın 2. maddesinde yer alan “*Her bir taraf devlet işbu Sözleşme’de tanımlanan hakları kendi yetkisi dahilinde bulunan tüm bireylere sağlamayı garanti eder.*” ifadesi benimsendi. Bu çerçevede hazırlanan yeni Rapor ve Taslak’ta, Sözleşme’de yer alacak hakların, taraf devletlerin yetkisi altında bulunan tüm kişiler bakımından garanti edilmesi gerektiği belirtildi.¹⁴ Ekspertler Komitesi’ne göre bu değişikliğin nedeni, Sözleşme’nin korumasından faydalanacak kişilerin kapsamını olabildiğince genişletmek ve “ikamet”, “oturma” gibi her ülkenin iç hukukunda farklılıklar gösterebilecek kavramlardan mümkün olabildiğince kaçınmaktır.¹⁵

1978, s. 2. ([https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour\(78\)8_eng.PDF](https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour(78)8_eng.PDF), Erişim: 20.9.2023).

¹⁰ Bkz. “Report of the Legal Committee to the Consultative Assembly, 5 September 1949” (Doc. AS (1) 77), Preparatory work on Article 63 of the European Convention on Human Rights, 2 March 1978, s. 6.

([https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour\(78\)8_eng.PDF](https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour(78)8_eng.PDF), Erişim: 20.9.2023).

¹¹ *Ibid.* s. 5.

¹² Schabas, William A.: “The European Convention on Human Rights, A Commentary”, Oxford University Press, Oxford, 2015, s. 84.

¹³ UN Economic and Social Council, “Draft International Covenant on Human Rights”, UN Doc. E/1371(SUPP)-E/CN.4/350, s. 27-51. (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/GL9/005/22/PDF/GL900522.pdf?OpenElement>, Erişim: 20.9.2023).

¹⁴ Bkz. “Draft Text of the First Section of a Draft Convention based on the Work of the Consultative Assembly, 7 February 1950” (Doc. A 809, s. 2), Preparatory Work on Article 1 of the European Convention on Human Rights, 31 March 1977, s. 35. ([https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART1-COUR\(77\)9-EN1290551.PDF](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART1-COUR(77)9-EN1290551.PDF), Erişim: 20.9.2023).

¹⁵ “Preliminary Draft Report of the Committee of Experts to the Committee of Ministers, 24 February 1950” Doc. CM/WP 1 (50) 1 s. 5-8, 9, 10, 12 ve 21), Preparatory work on Article 1 of

1. maddenin bu şekilde düzenlenmesi, 63. maddenin kaleme alınmasıyla mümkün oldu. Sözleşme'nin sunduğu korumanın taraf devletlerin ana vatan ülkeleri dışındaki topraklarında ne şekilde uygulanacağını düzenleme iddiasında olan 63. madde, Sözleşme görüşmelerinin en başından itibaren sömürge kaydı içermeyen bir metni kabul etmeyeceğini ifade eden Birleşik Krallık'ın baskıları sonucunda Sözleşme metnine dahil edildi.¹⁶

Birleşik Krallık'ın öncüsü olduğu 63. madde, Danışma Meclisi toplantılarında çoğunlukla eleştiri konusu oldu. Çeşitli temsilciler, düzenlemenin, üye devletlerin yetkileri altında bulunan topraklarda Sözleşme'nin sağladığı koruma açısından ayrımcılık yapmalarına imkan sağlayacak nitelikte olduğunu ve hem İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi¹⁷nde yer alan genel ilkelerle hem de Sözleşme'nin 1. maddesiyle çeliştiğini ileri sürdüler.¹⁸ Düzenlemeye ilişkin oylamayı bu şartlar çerçevesinde gerçekleştiren Danışma Meclisi, düzenlememenin Taslak Sözleşme'den tamamen çıkarılmasını tavsiye etti.¹⁹

Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı konuyla ilgili yaptığı açıklamada, ileri sürülen endişelerin yersiz olduğunu ve 63. maddenin, herhangi bir devletin gizli emellerinin gerçekleştirilmesi amacını taşımadığını belirtti. Her sömürge sisteminin yerli kabile şeflerinin himayesindeki farklı kademelerden oluştuğunu ifade eden Bakan, farklı gelişmişlik kademesindeki bu yerlerde Sözleşme'nin tekdüze şekilde uygulanmasının hem pek çok yerde soruna neden olacağını hem de sömürge idaresinin gelişimine ket vuracağını ileri sürdü. Buna ek olarak İngiliz Bakan, 63. maddede açık bir şekilde her bir taraf devletin herhangi bir

the European Convention on Human Rights, 31 March 1977, s. 40. ([https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART1-COUR\(77\)9-EN1290551.PDF](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART1-COUR(77)9-EN1290551.PDF), Erişim: 20.9.2023).

¹⁶ Bates, Ed: "The Evolution of the European Convention on Human Rights", Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 93.

¹⁷ UN General Assembly, "Resolution 217(III), International Bill of Human Rights", UN Doc. A/RES/217(III), 1 January 1948. (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/043/88/pdf/NR004388.pdf?OpenElement>. Erişim: 20.9.2023).

¹⁸ "Report of the Sitting of the Consultative Assembly, 25 August 1950" (Rep, 1950, III, s. 938 ve 940), Preparatory Work on Article 63 of the European Convention on Human Rights, 2 March 1978, s. 31. ([https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour\(78\)8_eng.PDF](https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour(78)8_eng.PDF), Erişim: 20.9.2023).

¹⁹ "Explanatory Note by the Secretariat General on the Assembly's Recommendation No. 24, 5 September 1950" (Doc CM (50) 57, s. 4), Preparatory Work on Article 63 of the European Convention on Human Rights, 2 March 1978, s. 36. ([https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour\(78\)8_eng.PDF](https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour(78)8_eng.PDF), Erişim: 20.9.2023).

zamanda Sözleşme’yi uluslararası ilişkilerini yürüttüğü bütün ülke topraklarına genişletebileceğinin düzenlediğini ve bu genişlemenin mümkün olan en kısa zamanda sağlanmasının herkes açısından bir görev niteliğinde olduğunu ifade etti.²⁰

Sonuç olarak 63. madde Sözleşme bünyesinde yer aldı ve “(1) Her devlet, onaylama sırasında veya daha sonra herhangi bir zamanda, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri’ne göndereceği bir bildirimle bu Sözleşme’nin, uluslararası ilişkilerinden sorumlu olduğu bütün ülke topraklarına veya bunlardan herhangi birine uygulanacağını beyan edebilir. ...” şeklinde kaleme alındı. Sözleşme’ye Ek 11 No.lu Protokol ile madde numarası 56 olarak değişen düzenlemeye, “bu maddenin 4. fıkrası saklı kalmak kaydıyla” ibaresi ve “Ülkesel Uygulama” başlığı eklenerek düzenleme günümüzdeki halini aldı.

2. AİHS Organları Kararlarında Ülke Dışı Uygulama ve Sömürge Kaydı

2.1. Komisyon Kararları

Sözleşme yürürlüğe girdiği zaman geçerli olan “eski” sistemde Mahkemenin yeri oldukça sınırlı olduğundan²¹, 1. maddeye ilişkin inceleme ve yorumlar 1990’ların başına kadar çoğunlukla Avrupa İnsan Hakları Komisyonu²² tarafından gerçekleştirilmiştir. Komisyonun, 56. maddeye ilişkin değerlendirmelerde bulunduğu ilk karar X v. Belçika Kararı²³’dır. Davanın başvuruçuları, Belçika Kongosu ve Ruanda-Urundi’de Belçika egemenliğinin sona ermesi ve bu ülkelerin bağımsızlıklarının tanınması sebebiyle uğradıklarını iddia ettikleri mülkiyet kaybının Sözleşme’nin ihlali anlamına geldiğini ileri süren üç Belçika vatandaşı ve bunlardan ikisinin hissedarı olduğu bir şirketti. Başvuranlara göre, Belçika Kongosu, Belçika’nın ana vatan topraklarının ayrılmaz bir parçasıydı ve bu nedenle de AİHS bu topraklarda hiçbir 56. madde beyanı gerekmeksizin geçerliydi. Dolayısıyla başvuruçuların ihlal edildiğini iddia ettikleri hak ve

²⁰ “Report of the Sitting of the Consultative Assembly, 25 August 1950” (Rep, 1950, III, s. 942), Preparatory Work on Article 63 of the European Convention on Human Rights, 2 March 1978, s. 33-34. ([https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour\(78\)8_eng.PDF](https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour(78)8_eng.PDF), Erişim: 20.9.2023).

²¹ Yaklaşık kırk beş yıl yürürlükte kalan eski denetim mekanizmasıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Salihpaşaoğlu, Yaşar: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılamada Kullandığı Yöntem, İlke ve Usuller”, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020, s. 31-35.

²² Bundan sonra “Komisyon veya AİHK” olarak belirtilecektir.

²³ Bkz. dn. 5.

özgürlüklerinin korunması, bu topraklar bakımından Belçika'nın sorumluluğu altındaydı.²⁴

AİHK, kabul edilebilirlik incelemesinde, Belçika Parlamentosu'nun 1953-1955 yılları arasında AİHS'nin uygulanmasının denizaşırı topraklara genişletilmesi meselesini tartışmış olduğunu ve bu durumun, Belçika'nın sömürge topraklarını ana vatan ülkesinin bir parçası olarak değerlendirmede anlama geldiğini belirtti.²⁵ 56. madde bildiriminin etkisini ise taraf devletin yetkisinden ziyade kendi yargı yetkisi bakımından değerlendiren Komisyon, bu bildirimin yapılmadığı topraklar bakımından AİHK'nin yer bakımından yetkisiz olduğunu ifade etti²⁶ ve konuya ilişkin değerlendirmesini burada noktaladı.

Görüldüğü üzere Komisyon'un bu ilk kararında başvuranlar, ihlallerin gerçekleşmiş olduğunu iddia ettikleri toprakların Belçika'nın ana vatan ülkesine dâhil olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla hakkında 56. madde bildirimi yapılmamış olan uluslararası ilişkilerinden sorumlu olunan ülkelerde Sözleşme'nin uygulanma ihtimali tartışma konusu olmamıştır. Komisyon da bu bakış açısıyla uyumlu olarak Sözleşme'nin 1. maddesi çerçevesinde bir tartışma yapmamıştır. Sonuç olarak kararda, taraf devletlerin uluslararası ilişkilerinden sorumlu oldukları ülkelerin, bu devletlerin 1. madde anlamında yetkisi altında kabul edilip edilemeyeceğine ve 56. maddenin 1. maddeyle olan ilişkisine dair herhangi bir tespitte bulunulmamıştır.

Komisyonun, 1. madde anlamında yetki ve ülke dışı uygulamaya ilişkin ilk değerlendirmesi ise X v. Federal Almanya Cumhuriyeti Kararı²⁷ çerçevesinde gerçekleşmiştir. Söz konusu başvuruda, başvuru sahibi Alman vatandaşı X, Fas'ta gerçekleşen ve X'in Fas'tan sınır dışı edilmesini de kapsayan bir dizi fiilin, o sırada Fas'ta görevli olan Alman konsolosluk görevlileriyle olan kişisel husumeti nedeniyle gerçekleştiğini, bu nedenle bu fiillerden Federal Almanya'nın sorumlu olduğunu ileri sürdü.²⁸ Komisyon, bu iddiaları dayanaktan yoksun bulduğu için başvuruyu reddetti. Ancak konuyla ilgili olarak *"taraf devletlerin uyruklarının, belirli açılardan, ülke dışında oturmaları veya ikamet etmeleri durumunda dahi söz konusu devletin yetkisi dâhilinde olduğunu"* belirtti.

²⁴ Başvuru, Belçika Hükümeti'ne tebliğ edilmeden, Komisyon tarafından yapılan kabul edilebilirlik incelemesi aşamasında reddedilmiş; bu nedenle Belçika'nın başvuruyla ilgili herhangi resmi bir cevabı olmamıştır.

²⁵ Moor, Louise/Simpson, AW Brian: "Ghosts of Colonialism in the European Convention on Human Rights", British Yearbook of International Law, C. 76, S. 1, 2005, s. 166-167.

²⁶ Moor/Simpson: s. 168.

²⁷ X v. Federal Almanya Cumhuriyeti (Com.), BN. 1611/62, KT. 25/9/1965, 1965 Y.B. Eur. Conv. on H.R. 158.

²⁸ Bkz. X v. Federal Almanya Cumhuriyeti, s. 160 ve 162.

Özellikle diplomatik ve konsolosluk temsilcilerinin, temsil ettikleri taraf devletin uyruklarına karşı belirli görevler icra ettiğini belirten Komisyon, bunun, söz konusu devleti Sözleşme bakımından sorumlu kıldığını ifade etti.²⁹

Komisyon X v. Federal Almanya Cumhuriyeti Kararı'nda, koruma yükümlülüğü bakımından ülke dışı yetki kullanımını kabul etmiş görünmektedir. Zira somut değerlendirmede uyruklu ilkesi çerçevesinde kişisel yetki, Sözleşme'nin uygulanması bakımından 1. maddenin aradığı bağı oluşturmak açısından yeterli görülmüştür. Bununla birlikte karardan, taraf devletin uyruklarının her zaman ve her koşulda o devletin yetkisi dâhilinde kabul edildiği anlamı çıkmamaktadır. Aksine, Komisyon burada somut olay çerçevesinde yapılacak değerlendirmeye göre sonuca varılacağını işaret etmiştir.³⁰

Komisyon 1. ve 56. maddeler arasındaki ilişkiye dair ilk değerlendirmesini ise Kıbrıs v. Türkiye Kararı³¹'yla yapmıştır. Karar, Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Kıbrıs Cumhuriyeti adına, Kıbrıs Harekâtı sırasında ve sonrasında Ada'da gerçekleşmiş olduğunu iddia ettiği çeşitli olaylar çerçevesinde Türkiye aleyhine AİHM'ye yapmış olduğu devletler arası başvurulara ilişkindir. AİHK tarafından birleştirilerek incelenen söz konusu başvurularla ilgili çeşitli kabul edilemezlik iddiaları ileri süren Türkiye'nin bu iddialarından biri de başvuruya konu olayların Kıbrıs Adası'nda gerçekleşmiş olması nedeniyle Komisyonun başvurularla ilgili olarak yer bakımından yetkisiz olduğuydu. Türkiye, Kıbrıs'ı ne işgal etmiş ne de burada kendi askeri veya sivil yönetimini kurmuştu. Başvuruya konu olayların geçtiği topraklar, Kıbrıs Türkleri tarafından kurulmuş olan yönetimin mutlak yetkisi altındaydı. Dolayısıyla Türkiye'nin bu topraklar açısından yetkisini genişlettiği ileri sürülemezdi. Buna ek olarak Türkiye, Kıbrıs Adası'nın tamamı veya bir bölümünün uluslararası ilişkilerinden de sorumlu değildi. Yani Ada'yla arasında, eski sömürgeci devletler ile denizaşırı toprakları arasındaki ilişkiyle özdeş bir bağ da bulunmuyordu. Bu nedenle Türkiye'nin başvuruya konu olaylarla ilgili 56. maddeden kaynaklanan bir sorumluluğu olması da mümkün değildi.³²

Türkiye'nin yetkiye ilişkin iddialarıyla ilgili olarak, Komisyon, 1. maddede yer alan “yetkisi dâhilinde” ifadesinin taraf devletlerin “ulusal toprakları içinde” ifadesi ile eşdeğer ve sınırlı olmadığını belirtti. AİHK'ye göre, taraf devletlerin fiili kontrolü ve sorumluluğu altında olan kişiler bakımından

²⁹ Bkz. X v. Federal Almanya Cumhuriyeti, s. 168.

³⁰ Mallory, Conall: “Human Rights Imperialists, The Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights”, Hart Publishing, Oxford, 2020, s. 64.

³¹ Kıbrıs v. Türkiye (Com.), BN. 6780/74 ve 6959/75, KT. 26/5/1975, 2 Eur. Comm'n H.R. Dec. & Rep. 125.

³² Kıbrıs v. Türkiye (Com.), BN. 6780/74 ve 6959/75, s. 130.

Sözleşme'de yer alan hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması yükümlülüğü, bu kişilerin taraf devletin ülkesi dışında bulunmaları durumunda da geçerliydi.³³

56. madde ile ilgili olarak ise, bu maddenin, 1. maddedeki yetki kavramının kapsamını taraf devletlerin ana vatan ülkeleriyle sınırlayacak şekilde yorumlanamayacağını belirten Komisyon, düzenlemenin amacının, aynı zamanda, Sözleşme'nin, ana vatan ülkesi sayılmayan topraklarda mevcut olan muhtariyet ölçüsüne ve bu topraklardaki kültürel ve sosyal farklılıklara göre uyarlanması olduğunu belirtti. Bu bağlamda 56. maddeye tabi olan topraklar doğrudan 1. madde anlamında yetkiden hariç sayılmıyordu.³⁴ Başka bir deyişle Komisyona göre 56. maddenin varlık sebebi, deniz aşırı toprakların Sözleşme'nin koruma sistemine dâhil edilip edilmeyeceği kararının yalnızca bu birimlerin bağlı oldukları taraf devletlere bırakılması değildi. Dolayısıyla 56. madde kapsamına giren topraklarda da 1. maddeye ilişkin kurallar uygulama alanı bulabilirdi.

X v. Federal Almanya Cumhuriyeti ve Kıbrıs v. Türkiye kararları incelendiğinde, Komisyonun, 1. madde anlamındaki yetki bakımından iki ilke benimsemiş olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki taraf bir devletin ulusal topraklarında gerçekleşen fiillerin kural olarak o devletin yetkisi dâhilinde varsayıldığıdır. İkinci ilke ise, taraf bir devletin kendi ülke toprakları dışında gerçekleştirdiği fiillerin AIHS çerçevesinde sorumluluk doğurup doğurmayacağının somut olay çerçevesinde belirlenmesi gerektiğidir. Komisyon'un Kıbrıs v. Türkiye Kararı bu ikinci ilkenin 56. madde toprakları bakımından da geçerli olduğunu göstermektedir. Bu durumda taraf bir devletin, hakkında 56. madde bildiriminde bulunmadığı deniz aşırı topraklarında bulunan kişi ve mallar üzerinde fiili otorite kullanmasının bu kişi ve malları o devletin 1. madde anlamında yetkisi altına sokabileceği kabul edilecektir. Nitekim 56. madde kapsamındaki bir bildirimle üzerinde ülkesel yetki tesis edilebilen bir ülke ile ilgili böyle bir bildirimde bulunulmamış olması durumunda ilgili taraf devletin 1. madde yetkisinin mevcudiyetinin kabulü, kişisel bağ ile kurulmuş olan ülke dışı yetkinin varlığını zorunlu kılmaktadır.

1990 yılında verilmiş olan Bui Van Thahn ve Diğerleri v. Birleşik Krallık Kararı³⁵, yukarıdaki paragrafın son cümlesinde yapılan yorumu doğrular niteliktedir. Başvuru konusu Vietnam'dan Hong Kong'a yasadışı yollarla gelerek sığınma başvurusunda bulunan Bui Van Thahn ve arkadaşlarının, Hong Kong hukukunda gerçekleşen değişikliklerin ardından mülteci statülerini kaybetmeleri ve haklarında Vietnam'a iade kararı verilmesidir. Hong Kong o dönemde Birleşik

³³ Kıbrıs v. Türkiye (Com.), BN. 6780/74 ve 6959/75, s. 136.

³⁴ Kıbrıs v. Türkiye (Com.), BN. 6780/74 ve 6959/75, s. 136-137.

³⁵ Bui Van Thahn ve Diğerleri v. Birleşik Krallık (Com.), BN. 16137/90, KT. 12/3/1990, 65 Eur. Comm'n H.R. Dec. & Rep. 330.

Krallık yönetimi altında olduğundan, başvurucular, haklarında verilen iade kararının AİHS'ye aykırı olduğu iddiasıyla Birleşik Krallık aleyhine AİHM'ye başvurdular.³⁶ O dönemde Birleşik Krallık'ın Hong Kong'a ilişkin herhangi bir 56. madde beyanı bulunmuyordu. Bu durumun farkında olduklarını belirten başvuranlar, Vietnamlı mültecilerin ülkelerine zorla geri gönderilmelerinin esasen Birleşik Krallık'ın konuya ilişkin politikalarının sonucu olduğunu ileri sürdüler. Başvuranlara göre Hong Kong makamları, işlevlerini Birleşik Krallık tarafından alınan kararlar çerçevesinde yerine getiriyordu. Bu nedenle de şikâyet konusu fiiller Birleşik Krallık'ın 1. madde anlamında yetkisi dâhilindeydi.³⁷

Komisyon konuyla ilgili olarak, 1. madde anlamında yetkinin, taraf devletlerin ulusal topraklarıyla sınırlı olmadığını; bununla birlikte, 56. madde çerçevesinde kurulan sistemin, taraf devletlere, Sözleşme'yi ülkesel olarak denizaşırı topraklarını kapsayacak şekilde genişletme seçeneği sunduğunu ifade etti. Komisyona göre bu sistemin temel özelliği, AİHS'nin yer bakımından uygulanmasını denizaşırı topraklara genişleten bir beyan mevcut olmadığı sürece, Sözleşme'nin buralardaki yerel makamların eylemlerine veya ilgili taraf devletin söz konusu topraklara ilişkin sorumluluklarını yerine getirirken uyguladığı politikalara uygulanamaz olmasıydı. Birleşik Krallık'ın Hong Kong'a ilişkin böyle bir bildirimi bulunmadığını belirten AİHK, Hong Kong makamlarının eylemlerinin Birleşik Krallık politikasına dayandığını kabul etse bile başvuruyu inceleme yetkisi olmadığını belirtti ve başvuruyu reddetti.³⁸

Bui Van Thahn Kararı, Komisyonun sahneyi AİHM'ye bırakmadan önce vermiş olduğu esasa ilişkin son 56. madde kararıdır. Komisyon bu kararda Kıbrıs v. Türkiye Kararı'nda benimsemiş olduğu, 1. madde kurallarının 56. madde toprakları bakımından da geçerli olduğu görüşünden uzaklaşmış ve 56. maddenin, AİHS'nin, taraf devletlerin denizaşırı topraklarında gerçekleştirdikleri fiillerine uygulanabilmesini sağlayan bir istisna düzenlemesi olduğu savına yaklaşmıştır. Ancak yine de Komisyonun, ülke dışı yetki kullanımı açısından, ikili bir ayrıma gittiği görülmektedir. Gerçekten de Sözleşme'nin 56. madde topraklarındaki yerel makamların eylemlerine veya ilgili taraf devletin söz konusu topraklara ilişkin sorumluluklarını yerine getirirken uyguladığı politikalara uygulanamayacağını belirten Komisyon, ihlale sebep olan eylemlerin doğrudan uluslararası ilişkilerden sorumlu taraf devletin eylemi sayıldığı durumlarla ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bu durum, bu tür fiillerin 1. madde kapsamında ülke dışı yetki kullanımı olarak kabul edilebileceği anlamına gelebilir. Dolayısıyla 56. maddeye ilişkin bu son karardan yola çıkarak Komisyonun, 56. madde topraklarını 1. madde anlamında yetkinin tamamen

³⁶ Bui Van Thahn ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, s. 331.

³⁷ Bui Van Thahn ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, s. 331-332.

³⁸ Bui Van Thahn ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, s. 333.

dışında saymadığı, dar bir bakış açısıyla da olsa somut olaya göre değerlendirme yapılması gerektiğini işaret ettiği düşünülebilir.

2.2. AİHM Devreye Giriyor

Sözleşme sisteminin değişmesiyle 1990'larda etkinliği artan AİHM de, Soering v. Birleşik Krallık Kararı³⁹ bir kenara bırakılırsa, ilk zamanlarında 1. madde anlamında yetkinin taraf devletlerin ulusal topraklarıyla sınırlı olmadığı konusunda Komisyonla uyumlu bir yaklaşım benimsemiştir.

Soering Davası'nda, başvuru Soering, ABD ve Birleşik Krallık arasında yapılmış olan suçluların iadesine ilişkin anlaşmalar çerçevesinde Birleşik Krallık tarafından hakkında verilmiş olan ABD'ye iade kararına karşı AİHM'ye başvurdu. Soering, iade edilmesi halinde, ABD mahkemeleri tarafından, hakkında idam cezası verileceğini ve bu durumun⁴⁰ iade işlemini gerçekleştirecek olan Birleşik Krallık'ın AİHS'den doğan kimi yükümlülüklerinin ihlali anlamına geldiğini iddia ediyordu.⁴¹

Mahkeme, Sözleşme'nin kapsam bakımından açık bir şekilde ülkesel bir sınır çizdiğini, taraflarca üstlenilen taahhüdün, listelenen hak ve özgürlüklerin devletin yetkisi dâhilindeki kişiler bakımından güvence altına alınmasıyla sınırlı olduğunu belirtti. Mahkemeye göre Sözleşme, taraf olmayan devletlerin eylemlerini düzenlemediği gibi, taraf devletlerin Sözleşme standartlarını diğer devletlere dayatmasını da gerektirmiyordu. Bununla birlikte bu durum, taraf devletlerin iadenin öngörülebilir ve o devletin yetki alanının dışında mağduriyet yaratan tüm sonuçları bakımından sorumluluktan muaf tutulması anlamına gelmiyordu. Nitekim Mahkemeye göre Sözleşme'deki düzenlemeler yorumlanırken, Sözleşme'nin insan hakları ve temel özgürlüklerinin kolektif olarak uygulanmasına yönelik bir andlaşma olarak taşıdığı özel niteliğinin göz önünde bulundurulması gerekiyordu. Bu çerçevede, bir kişinin iade edileceği ülkede maruz kalacağı koşulların, iade kararını verecek olan Sözleşmeciler devlet tarafından Sözleşme standartlarına göre değerlendirilmesi gerektiğini belirten Mahkeme, aksi bir durumda taraf devlet açısından Sözleşme çerçevesinde sorumluluk doğacağını ifade etti.⁴²

³⁹ Soering v. Birleşik Krallık, BN. 14038/88, KT. 7/7/1989. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57619>. Erişim: 20.9.2023).

⁴⁰ Soering, ABD'de uygulanan "ölüm hücresi" uygulamasının AİHS'nin 3. maddesine aykırı olduğunu iddia etmiştir.

⁴¹ Soering v. Birleşik Krallık, para. 76.

⁴² Soering v. Birleşik Krallık, para. 86, 87 ve 91.

Soering Davası'nda esasen ülke dışı yetki kullanımı mevzu bahis değildir.⁴³ Birleşik Krallık kendi ülkesinde bulunan bir kişiyle ilgili, ancak kişi üzerindeki sonuçları ülke sınırları dışında ve başka bir devlet eliyle etki doğuracak bir tasarrufta bulunmuştur. Dolayısıyla karar tam olarak AİHS'nin ülke dışı uygulanması meselesi hakkında değildir. Bununla birlikte Mahkeme ilk kez bu kararda 1. madde anlamında yetkiyi "esasen" ülkesel olarak algıladığının işaretini vermiş ve fakat buna ilişkin detaylı tartışmaları ilerleyen yıllara bırakmıştır.

Soering Kararı ile hemen hemen aynı zamanlarda başvurusu yapılan Drozd ve Janousek v. Fransa ve İspanya Kararı⁴⁴, Mahkemenin 1. madde anlamında yetkiyi tartıştığı kararı Komisyonun uzun süredir benimsemiş olduğu içtihatlarla uyumludur. Bu davada kabul edilebilirlik incelemesi yapan Komisyon, Andora'da gerçekleşmiş bir ceza yargılamasına ilişkin başvuruyu, Andora ile Fransa ve İspanya arasındaki siyasi ve hukuki ilişki⁴⁵ nedeniyle kabul edilebilir bulmuştu. Kararında, Sözleşme'nin, taraf devletlerin ülkelerinde doğrudan uygulanır olduğunu belirten Komisyon, Andora'nın Fransa ve İspanya'nın bir parçası olmaması nedeniyle Sözleşme'nin Andora'da gerçekleşen fiillere doğrudan uygulanamayacağını bununla birlikte belirten Komisyon, taraf devletlerin çeşitli kişileri fiili otorite ve kontrolleri altına alarak ülke dışında yetki tesis etmeleri durumunda da Sözleşme çerçevesinde sorumluluk doğacağını ifade etmişti.⁴⁶

Aynı davanın esas bakımından incelemesinde Mahkeme, Komisyonun yetkiye ilişkin görüşlerine katıldığını belirtti ve 1. madde anlamında yetkinin taraf devletlerin ulusal topraklarıyla sınırlı olmadığını, devlet yetkililerinin ülke dışında etki doğuran eylemleri sebebiyle de sorumluluğun söz konusu olabileceğini ifade etti.⁴⁷ Daha önce de belirtildiği üzere Mahkeme böylece, Komisyonun konuya ilişkin içtihadına uyum göstermiş ve ulusal topraklar dışında bulunan kişiler üzerinde kurulan fiili otoritenin, bu kişileri o devletin yetkisi altına soktuğunu kabul etmiş oluyordu.

⁴³ Arsava, Fusun: "AİHK'nun Konvansiyon Alanı Dışında Uygulanması Kriterleri ve Bu Çerçeve de Doğan Uluslararası Sorumluluk", Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 2, 2011 s. 1-25, s. 4.

⁴⁴ Drozd ve Janousek v. Fransa ve İspanya, BN. 12747/87, KT. 26/6/1992. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57774>, Erişim: 20.9.2023).

⁴⁵ Andora o dönemde İspanyol Urgel Başpiskoposu ile Fransa Cumhurbaşkanı tarafından yönetilen ülkesel bir birimdi. Detaylı bilgi için bkz. Çamyamaç, Anıl: "Avrupa'daki Minyatür Devletlerin İkili Diplomatik İlişkilerine Dair Uluslararası Hukuk Açısından Pragmatik Bir Değerlendirme", Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 2, 2019: s. 84-87.

⁴⁶ Drozd ve Janousek v. Fransa ve İspanya (Com.), BN. 12747/87, KT. 12/12/1989, 64 D.R. 97, s. 120.

⁴⁷ Drozd ve Janousek v. Fransa ve İspanya, para. 89 ve 91.

İlk kararlarında ülke dışı yetkinin kurulmasını devlet ile kişi arasındaki fiili kontrol bağı çerçevesinde kabul eden Mahkeme, *Louizidou v. Türkiye Kararı*⁴⁸'nda bu kıstası genişletmiştir. Mahkeme, taraf bir devletin belirli bir bölge üzerinde "etkin kontrol" sahibi olması durumunda da, söz konusu devlet bölgedeki kişiler üzerinde doğrudan fiili kontrol uygulamamış olsa bile, o bölgede meydana gelebilecek ihlallerden taraf devletin sorumluluğunun doğabileceğini kabul etmiştir.

Dava konusu başvuru, *Loizidou* tarafından, Kıbrıs Harekâtı sonrasında Kıbrıs Adası'nın bölünmesi ve gayrimenkullerinin KKTC sınırları içinde kalması nedeniyle bu gayrimenkullere erişiminin engellenmesinin ve katıldığı KKTC karşıtı protestolarda KKTC kolluk kuvvetlerince gözüaltına alınmasının AİHS'den kaynaklanan hak ve özgürlüklerinin ihlali anlamına geldiği iddiasıyla Türkiye aleyhine Komisyona yapılmıştır. Başvuru daha sonra Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından Mahkemeye taşınmıştır.⁴⁹

Türkiye, Mahkemenin yer bakımından yetkisiz olduğunu, bu nedenle de başvurunun reddedilmesi gerektiğini ileri sürerek ön itirazda bulundu. Türkiye'nin konuya ilişkin ön itirazı iki temele dayanmaktaydı. Bunlardan ilki, başvuruya konu fiillerin Türkiye'nin değil, KKTC'nin 1. madde anlamında yetkisi dâhilinde gerçekleşmiş olduğuydu. İkincisi ise Türkiye'nin, Mahkemenin zorunlu yargı yetkisini yalnızca kendi ana vatan ülkesinde gerçekleşen fiiller bakımından kabul ettiği, bu nedenle de Türkiye'nin ulusal toprakları dışında gerçekleşmiş olan başvuruya konu fiillerin AİHM'nin yargı yetkisi dışında olduğuydu.⁵⁰ Türkiye bu çerçevede, 25. ve 46. maddeler⁵¹ kapsamında kurulan, Mahkemenin zorunlu yargı yetkisine ilişkin sistemin isteğe bağlı bir sistem olduğunu belirtti ve Sözleşme taslağı hazırlanırken, taraf devletlerin Mahkemenin yargı yetkisinin kısmen tanınmasının kabul edilemez olduğuna dair bir görüş birliği içerisinde olmadıklarını iddia etti. Buna ek olarak Sözleşme'nin kaleme alındığı dönemde uluslararası bir mahkemenin yargı yetkisi tanınırken devletler tarafından çeşitli koşul ve kısıtlamalar ileri sürülmesinin uluslararası uygulamada yaygın olduğunu belirten Türkiye, AİHM'nin zorunlu yargı

⁴⁸ *Loizidou v. Türkiye*, BN. 15318/89, KT. 23/3/1995 (Preliminary Objections). (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57920>. Erişim: 20.9.2023).

⁴⁹ *Loizidou v. Türkiye* (Preliminary Objections), para. 1.

⁵⁰ *Loizidou v. Türkiye* (Preliminary Objections), para. 55.

⁵¹ AİHS'nin ilk halinde, AİHK'nin bireysel başvuru inceleme yetkisi (md. 25) ve Mahkeme'nin yargı yetkisi (md. 46), ilgili taraf devletçe yapılacak bildirimler yoluyla tanınıyordu.

yetkisiyle ilgili ileri sürmüş olduğu ülkesel sınırlandırma nedeniyle Mahkemenin davaya bakamayacağını ileri sürdü.⁵²

Mahkeme, Türkiye'nin savları karşısında ilk olarak 1. madde anlamında yetkinin taraf devletlerin ulusal topraklarıyla sınırlı olmadığını belirtti. Daha sonra ülke dışı yetki tesisi bakımından kabul edilen çeşitli durumlara işaret eden AİHM, taraf bir devletin, hukuki olsun veya olmasın, bir askeri eylemin sonucu olarak kendi ulusal toprakları dışındaki bir alanda etkin kontrol tesis etmesi durumunda da bu devlet açısından sorumluluk doğabileceğini ifade etti. Sözleşme'de düzenlenen hak ve özgürlüklerin bu tür bir alanda güvence altına alınması yükümlülüğü, taraf devletin o alandaki her bir kişi üzerinde ayrı ayrı uyguladığı fiili kontrolden değil; söz konusu topraklar üzerinde sağlanan etkin kontrolün doğrudan taraf devletin temsilcileri veya ona bağlı bir yerel yönetim aracılığıyla uygulanması olgusundan kaynaklanmaktaydı.⁵³ Dolayısıyla Mahkemeye göre herhangi bir kişinin taraf bir devletin 1. madde anlamında yetkisi altında kabul edilmesi için o kişinin Sözleşme ile korunan haklarından herhangi birinin taraf devletin etkin kontrolü altında bulunan bir bölgede ihlal edilmiş olması yeterli sayılmalıydı.

Mahkeme, zorunlu yargı yetkisinin kabulü çerçevesinde ileri sürülen çekincelerin hukuki geçerliliğine ilişkin olarak ise, Sözleşme'nin, mevcut günün koşulları göz önünde bulundurularak yorumlanması gereken yaşayan bir belge olma niteliğinin⁵⁴ AİHM içtihatlarında yerleşik olduğunu belirtti. Bu yaklaşımın Sözleşme'nin maddi hükümleriyle sınırlı olmadığını ifade eden AİHM, Sözleşme'nin uygulama mekanizmasının işleyişini yöneten hükümlerin de bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürdü. Mahkemeye göre bu düzenlemeler, yalnızca yazarlarının kırk yıldan fazla bir süre önce ifade edilen kastlarına göre yorumlanamazdı ve o dönemde geçerli olan devlet uygulamaları güncel kararlar bakımından belirleyici olamazdı.⁵⁵

İncelemesini bu çerçevede tamamlayan Mahkeme Türkiye'nin her iki ön itirazını da reddetti. Böylelikle, önceki kararlarında ülke dışı yetkinin tesisi bakımından taraf devlet temsilcisiyle başvuran arasındaki kişisel bağı gerekli gören AİHM, Loizidou Kararı'yla birlikte etkin kontrol sağlanan topraklar açısından bu bağı aramayı bırakmış oldu. Bu yeni bakış açısının en önemli sonucu ise kurulup kurulmadığı o güne kadar somut olay incelemesi çerçevesinde tek tek

⁵² Loizidou v. Türkiye (Preliminary Objections), para. 67.

⁵³ Loizidou v. Türkiye (Preliminary Objections), para. 62.

⁵⁴ Bkz. Tyrer v. Birleşik Krallık, BN. 5856/72, KT. 25/4/1978 (Merits). (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57587>. Erişim: 20.9.2023).

⁵⁵ Loizidou v. Türkiye (Preliminary Objections), para. 71.

tespit edilen ülke dışı yetkinin, taraf devletin etkin kontrolü altında bulunan topraklar bakımından varsayılması oldu.

Kıbrıs v. Türkiye Kararı⁵⁶'nda da bu tavrını devam ettiren AİHM, Türkiye'nin sorumluluğunun, Türkiye sayesinde varlığını sürdürdüğünü iddia ettiği "Kıbrıs Yönetimi"nin tüm eylemlerini kapsadığını ve bu sorumluluğun Sözleşme'de ve Türkiye'nin onayladığı Ek Protokoller'de belirtilen tüm temel haklar bakımından geçerli olduğunu belirtti. Mahkeme bu karara varırken, Sözleşme'nin bireylerin korunmasına ilişkin bir Avrupa kamu düzeni belgesi niteliğinde olmasından kaynaklanan özel karakterine atıfta bulundu. Davacı tarafın, davaya konu olayların gerçekleştiği bölgede Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getiremeyecek durumda olduğunu göz önünde bulundurduğunu belirten Mahkeme, Türkiye'nin sorumlu tutulmaması gibi aksi yönde bir kararın insan haklarının korunması sisteminde istenmeyen bir boşluk yaratacağını ifade etti.⁵⁷

1. madde anlamında yetkiye ve ülke dışı yetki kullanımına ilişkin içtihadını yukarıdaki kararlar çerçevesinde oluşturan AİHM'nin 56. maddeye ilişkin ilk doğrudan incelemesi Yonghong v. Portekiz Kararı⁵⁸'yla gerçekleşti. Başvurunun konusu, o dönemde Portekiz idaresinde bir Çin toprağı olan Makao'da bulunan Yonghong hakkında, Çin Halk Cumhuriyeti tarafından sahtecilik suçu çerçevesinde yapılmış olan iade talebi üzerine Makao Valisi tarafından verilen ve yerel mahkeme tarafından onanan iade kararıydı. Yonghong, başvurusunda, Portekiz'in Makao'ya ilişkin herhangi bir 56. madde beyanının bulunmadığını; bununla birlikte Drozd ve Janousek Kararı'nda sözü edilen fiili otorite ve kontrol çerçevesinde sağlanan yetki tesisinin somut olayda mevcut olduğunu iddia etti. Makao Valisi, Portekiz'in Makao'daki baş temsilcisiydi ve suçluların iadesi sürecinin vali kararı olmadan başlaması mümkün değildi. Bu sebeple Yonghong'a göre, hakkında verilmiş olan iade kararı Portekiz'in 1. madde anlamında yetkisi dahilinde gerçekleştirilmiş bir işlemdi.⁵⁹

Mahkeme ilk olarak, yetki kavramının taraf devletlerin ulusal topraklarıyla sınırlı olmadığını; ancak 1. maddenin 56. madde ışığında değerlendirilmesi gerektiğini belirtti. Mahkemeye göre 56. madde ile kurulan sistemin temel özelliği, Sözleşme'nin yer bakımından uygulama alanını uluslararası ilişkilerinden sorumlu olunan ülkelere genişleten bir beyan mevcut olmadığı

⁵⁶ Kıbrıs v. Türkiye (GC), BN. 25781/94, KT. 10/5/2001 (Merits). (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454>. Erişim: 20.9.2023).

⁵⁷ Kıbrıs v. Türkiye (GC), BN. 25781/94, KT. 10/5/2001 (Merits), para. 77-78.

⁵⁸ Yonghong v. Portekiz, BN. 50887/99, KT. 25/11/1999. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-5646>. Erişim: 20.9.2023).

⁵⁹ Yonghong v. Portekiz, s. 3.

sürece Sözleşme'nin, bu tür toprakların yerel makamlarının eylemlerine veya ilgili taraf devletin bu topraklara ilişkin sorumluluklarını yerine getirirken uyguladığı politikalara uygulanmasını engeller nitelikte olmasıydı. İade sürecini başlatan kararın Makao Valisi tarafından verilmesi, söz konusu kararın iade sürecini başlatan sıradan bir idari karar olma özelliğini değiştirmiyordu. Zira iadeye ilişkin nihai karar Makao adli mercileri tarafından verilmişti. Bu bağlamda başvuruya konu eylemlerin Makao'nun yetkisi dâhilinde gerçekleşmiş olduğunu belirten Mahkeme, yer bakımından yetkisiz olduğu gerekçesiyle başvuruyu reddetti.⁶⁰

Bu kararda ilk göze çarpan, Mahkemenin 1. ve 56. maddeleri birbiriyle ilişkili olarak incelemesidir. Yani AİHM bu iki düzenlemeyi ayrı ayrı değerlendirmeyi reddetmiş ve bir anlamda somut bir olayda her iki maddenin de ne anlama geldiğinin diğer madde ışığında yorumlanması gerektiğine işaret etmiştir. Gerçekten de Mahkeme 56. maddeyi yoruma kapalı ve 1. maddeden bağımsız bir düzenleme olarak görüyor olsaydı, başvuru konusu fiiller, hakkında 56. madde bildirimi yapılmamış olan Makao'da gerçekleştiği için fiillerin kimler tarafından gerçekleştirildiğine dair bir inceleme yapmazdı. Ancak Mahkeme hem konuyla ilgili somut olay değerlendirmesi yapmış, hem de 56. madde kapsamındaki ülkelerde gerçekleşen fiillerle ilgili olarak 1. maddenin uygulanma ihtimalini dışlamamıştır.

Karara ilişkin dikkat çeken diğer nokta ise, Loizidou Kararı'yla 1. madde anlamında yetki anlayışını bir anlamda genişletmiş olan Mahkemenin, söz konusu kararda kullandığı yorum tekniğini, yetki meselesiyle yakından alakalı olan Yonghong Kararı'nda kullanmamış olduğudur. Hatırlanacağı üzere Loizidou Kararı'nda Mahkeme Sözleşme'nin yalnızca maddi hükümlerinin değil, Sözleşme'nin uygulanmasını düzenleyen hükümlerinin de mevcut günün koşulları göz önünde bulundurularak yorumlanması gerektiğini belirtmişti. Mahkeme içtihatlarına Tyrer v. Birleşik Krallık Kararı⁶¹'yla giren ve doktrinde “dinamik yorum”⁶² olarak adlandırılan bu yorum tekniğine Mahkeme tarafından özellikle taraf devletlerin ülke dışı faaliyetlerinden doğan davalarda sıkça başvurulmuştur.⁶³ Ancak Mahkeme bu tekniği 56. maddeye ilişkin incelemesinde dışlamayı tercih etmiş ve kendi içtihadı açısından çelişkili bir durum yaratmıştır. Öyle ki Loizidou ve Yonghong Kararları birlikte okunduğunda ortaya çıkan

⁶⁰ Yonghong v. Portekiz, s. 4

⁶¹ Tyrer v. Birleşik Krallık, BN. 5856/72, KT. 25/4/1978 (Merits). (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57587>. Erişim: 20.9.2023).

⁶² Bkz. Council of Europe, “The Doctrines and Methodology of Interpretation of the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights”, 2021, s. 38. (<https://rm.coe.int/echr-eng-the-doctrines-and-methodology-of-interpretation-of-the-europe/1680a20aee>. Erişim: 20.9.2023).

⁶³ Örn. Bkz. Loizidou v. Türkiye (Preliminary Objections).

sonuç şudur: Denizaşırı toprakları bulunmayan taraf devletler bakımından, Sözleşme'nin yer bakımından uygulanmasıyla ilgili herhangi bir sınırlandırma söz konusu olamayacak ve bu devletler, etkin kontrol uyguladıkları tüm bölgelerde, söz konusu bölge ile taraf devlet arasında egemenlikten kaynaklanan herhangi bir bağ aranmaksızın Sözleşme'yi uygulamakla yükümlü olacaklardır. Denizaşırı toprakları olan taraf devletler ise yüzyıllardır tam bir egemen olarak kontrolleri altında bulundurdıkları bu toprakları Sözleşme'nin uygulaması dışında bırakabilecek, yani hakkında 56. madde bildirimini bulunmayan ve kuvvetle muhtemel taraf devletin etkin kontrolü altında bulunan bu topraklarda etkin kontrol testi incelemesi dahi yapılmadan başvuru reddedilecektir.

Bu anlamsız durum Mahkemenin kendi yargıçları tarafından da çeşitli karşı görüş yazılarında dile getirilmiştir. Loizidou Davası'nda Komisyon üyeleri Nørgaard, Jörundsson, Gözübüyük, Soyer ve Danelius tarafından kaleme alınan ve ön itirazlara ilişkin Daire kararında Yargıç Gölcüklü tarafından bir kısmı olduğu gibi alıntılanan karşı görüş yazısında bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

*"Eğer bir devlet [56]. maddede sözü edilen bir bölgeyi 25. maddenin uygulaması dışında bırakabiliyorsa, bu devletin, kendi ana vatan ülkesi ile arasındaki anayasal bağların çok daha gevşek olduğu bir bölgeyi uygulama dışında bırakmasına izin verilmemesini gerektiren özel bir sebep yoktur."*⁶⁴

"Birleşik Krallık, Avrupa'daki bağlı toprakları olan Guernsey, Jersey ve Man Adası'yla ilgili olarak 25. maddeyi uygulamıştır. En başta, 12 Eylül 1967'de 25. madde çerçevesinde yapılan ve ülkesel bakımdan Komisyonun yetkinliğini belirleyen bildirimde Guernsey ve Man Adası [sisteme] dâhil edilmiştir. 1969'da bildirim ilk defa yenilendiğinde, Guernsey ve Man Adası bu defa [sistemden] hariç tutulmuştur. Daha sonra bu iki bölge, ilgili beyannamelere eşlik eden coğrafi listelere yeniden eklenmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Man Adası bu listeden 1976 yılında çıkarılmıştır. Garip bir şekilde Jersey'den açıkça ilk kez 4 Aralık 1981 tarihli bildirimle, olumlu anlamda da olsa, '25. madde denetim mekanizmasına yeniden yerleştirildi ("renew")' olarak bahsedilmiştir. Bu uygulamaya bugüne kadar herhangi bir itirazda bulunulmamıştır. Bu nedenle, [56]. maddenin 4. fıkrasının, ulusal sınırların ötesindeki topraklar söz konusu olduğunda, 25. madde kapsamındaki beyanlarının ülkesel kapsamıyla ilgili olarak

⁶⁴ Nørgaard, Jörundsson, Gözübüyük, Soyer ve Danelius'un Yarı Mutabık Yarı Karşı Oy Yazısı, Loizidou v. Türkiye (Com.), BN. 15318/89, KT. 4/3/1991, RT. 08/07/1993 (Report of the Commission), s. 18.

Devletlere sınırsız takdir yetkisi veren bir maddeye evrildiği iddia edilebilir.”⁶⁵

Bu görüş AIHM bakımından azınlık görüşü olarak kalmıştır. Bununla birlikte uluslararası ilişkilerinden sorumlu olunan ülkelerin, sorumlu taraf devletlerle aralarındaki güçlü “anayasal” bağlara rağmen yine taraf devletin inisiyatifiyle Sözleşme uygulaması dışında bırakılabilmesine karşın taraf devletlerin ulusal toprakları dışında kalan diğer bölgelerin ilgili taraf devletin iradesinden bağımsız objektif bir teste tabi tutulmasının Sözleşme düzeni açısından taraflı sonuç doğuran bir nitelik arz ettiği açıktır. Bu durum, ikisi de yer bakımından uygulamaya ilişkin düzenlemeler olan 1. ve 56. maddelerin Mahkeme tarafından birbirine tamamen zıt bakış açılarıyla değerlendirildiğini göstermektedir.

2.3. Bankovic Kararı ve Sonrası

İkinci milenyuma girildiğinde AIHM’nin ülke dışı uygulama konusundaki içtihadı genel anlamda yerleşik ve tutarlıydı.⁶⁶ Mahkeme, “yetkisi dâhilinde” ifadesinin Sözleşme çerçevesinde ne anlama geldiğine ilişkin kesin bir tespitte bulunmamıştı. Ancak ifadenin taraf devletin ulusal toprakları içinde bulunmak anlamına gelmediği konusunda yeknesak bir uygulama geliştirmişti.⁶⁷ Tam da bu yüzden Mahkemenin 2001 tarihli Bankovic ve Diğerleri v. Belçika ve Diğerleri Kararı⁶⁸ ve bu kararda yapmış olduğu tespitler doktrin tarafından şaşkınlık ve eleştiriyle karşılandı.⁶⁹

⁶⁵ Ibid. s. 18.

⁶⁶ Mallory, Conall: “A Second Coming of Extraterritorial Jurisdiction at the European Court of Human Rights?”, Questions of International Law, Vol. 82, 2021, s. 32.

⁶⁷ Bkz. Drozd ve Janousek v. Fransa ve İspanya, para. 91; Loizidou v. Türkiye (Preliminary Objections), para. 62.

⁶⁸ Bankovic ve Diğerleri v. Belçika ve Diğerleri (GC), BN. 52207/99, KT. 12/12/2001. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22099>. Erişim: 20.9.2023).

⁶⁹ Bkz. Altıparmak, Kerem: “Bankovic: An Obstacle to the Application of the European Convention on Human Rights in Iraq?”, Journal of Conflict and Security Law, C. 9, S. 2, 2004, s. 213-251; Lawson, Rick: “Life after Bankovic: On the Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights” içinde 83-124 eds. Coomans, Fons/Kamminga, Menno T., Intersentia, Antwerp - Oxford, 2004; Loucaides, Loukis G.: “Determining the Extra-Territorial Effect of the European Convention: Facts, Jurisprudence and the Bankovic Case” European Human Rights Law Review, C. 4, 2006, s. 391-407; Milanovic, Marco: “From Compromise to Principle: Clarifying the Concept of State Jurisdiction in Human Rights Treaties”, Human Rights Law Review, C. 8, S. 3, 2008, s. 411-448; Orakhelashvili, Alexander: “Restrictive Interpretation of Human Rights Treaties in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights”, European Journal of International Law, C. 14, S. 3, 2003, s. 529-568; Roxstrom, Erik/Gibney, Mark/ Einarsen, Terje: “The Nato Bombing Case (Bankovic et al. v. Belgium et al.) and the Limits of Western Human Rights Protection”,

Davanın başvuranları, NATO'nun, Kosova Krizi nedeniyle Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne (YFC) karşı başlattığı hava saldırısı sırasında bombalanan Sırp Radyo Televizyonu binasında hayatını kaybedenlerden bazılarının yakınlarıydı. Başvuranlar, hava saldırısı nedeniyle meydana gelen ölüm ve yaralanmalardan, saldırıyı gerçekleştiren uluslararası örgüt olan NATO'nun üyelerinin sorumlu olduğunu iddia ediyordu. Buna göre davalı devletlerin YFC'de gerçekleştirdikleri veya kendi ülkelerinde gerçekleştirmekle beraber sonuçlarını YFC'de doğuran eylemleri; başvuranları ve ölen akrabalarını bu devletlerin yetkisi altına sokmuştu.⁷⁰

Başvuruyu inceleyen Büyük Daire, başvuranlar ile davalı devletler arasındaki bağlantının, nerede karar verilmiş olursa olsun, davalı devletlerin toprakları dışında gerçekleşen ya da sonuç doğuran ülke dışı fiilleri olduğunu belirtti. Bu nedenle incelenmesi gereken esas mesele; söz konusu ülke dışı fiillerin, başvuranların davalı devletlerin yetkisi altında sayılması bakımından yeterli olup olmadığıydı.⁷¹

Sözleşme'nin 1. maddesinin yorumlanmasını gerektiren bu incelemenin Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (VAHS) çerçevesinde yapılması gerektiğini belirten Mahkeme "yetkisi dahilinde" ifadesine kendi bağlamında ve Sözleşme'nin konusu ve amacı ışığında verilecek olağan anlamı (VAHS m. 31/1) belirlemeye çalışacağını ifade etti. Mahkemeye göre, bu anlamın belirlenebilmesi için, kullanılan ifadelerin bağlamlarına ek olarak Sözleşme'nin uygulanmasında tarafların Sözleşme'nin yorumlanmasına ilişkin mutabakatını sağlayan sonraki uygulamalarının (VAHS m. 31/3/b) ve taraflar arasındaki ilişkilerde geçerli olan ilgili uluslararası hukuk kurallarının (VAHS m. 31/3/c) incelenmesi gerekiyordu. Bu noktada Loizidou Kararı'na atıfta bulunan AİHM, Sözleşme'nin insan haklarının korunmasına yönelik özel karakterinin göz önünde bulundurulması gerektiğini, bununla beraber Sözleşme'nin temelini oluşturan ilkelerin dış dünyadan kopuk bir şekilde yorumlanamayacağını belirtti. Mahkemeye göre Sözleşme, uluslararası hukukun bir parçasıydı ve Sözleşme'nin yorumlanması faaliyeti, uluslararası hukuk ilkeleriyle olabildiğince uyum içinde gerçekleştirilmeliydi. Bu nedenle de Divan'ın, yetkiye ilişkin meseleleri incelerken uluslararası hukukun ilgili kurallarını da dikkate alması gerekiyordu.⁷² Son olarak, tüm bu yollar izlenerek varılan sonucu teyit etmek amacıyla Sözleşme'nin Hazırlık Çalışmaları'na da başvurulabileceğini belirten Mahkeme,

Boston University International Law Journal, Vol. 23, 2005, s. 55-136; Wilde, Ralph: "Triggering State Obligations Extraterritorially: The Spatial Test in Certain Human Rights Treaties", Israel Law Review, C. 40, S. 2, 2007, s. 513-526.

⁷⁰ Bankovic ve Diğerleri v. Belçika ve Diğerleri, para. 30.

⁷¹ Bankovic ve Diğerleri v. Belçika ve Diğerleri, para. 54.

⁷² Bankovic ve Diğerleri v. Belçika ve Diğerleri, para. 55-57.

Sözleşme'nin mekânsal kapsamının ancak bu şekilde belirlenebileceğini ifade etti ve 1. maddenin yorumuna geçti.⁷³

Mahkeme ilk olarak, yetki kavramının, uluslararası hukuktaki olağan anlamı bakımından ülkesel nitelikte olduğunu; uluslararası hukukun, bir devletin ülkesi dışında yetki tesis etmesini dışlamamakla beraber buna ilişkin yetki dayanaklarının kural olarak diğer devletlerin egemenlikten kaynaklanan ülkesel hakları çerçevesinde tanımlandığını ve sınırlandırıldığını belirtti. Sözleşme'nin 1. maddesi de bu çerçevede -diğer dayanaklar istisnai ve her somut olaya mahsus koşullar çerçevesinde özel haklı sebep gerektiren nitelikte olduğundan- yetkinin söz konusu olağan ve özünde ülkesel anlayışını yansıtır şekilde değerlendirilmeliydi. Mahkemeye göre hem tarafların sonraki uygulamaları hem de Sözleşme'nin Hazırlık Çalışmaları yetki kavramının taraf devletlerce esasen ülkesel olarak algılandığını açık şekilde teyit ediyordu. Nitekim Hükümetler Arası Uzman Komitesi "*kendi topraklarında ikamet eden tüm kişiler*" ifadesini, "*kendi yetki alanlarındaki*" kişiler olarak değiştirmiş, bunu da bir taraf devletin ülkesinde yasal anlamda ikamet etmese bile fiziken bu devletin ülkesinde bulunan kişilerin de Sözleşme'nin sunduğu korumadan yararlanması amacıyla gerçekleştirmişti.⁷⁴

Başvuranlar, yetki kavramının tanımının işlevsel nitelikte olduğunu ve mekânsal "etkin kontrol" testinden uyarlanabileceğini; böylelikle Sözleşme haklarını güvence altına alma konusundaki pozitif yükümlülüğün kapsamının fiilen uygulanan kontrol düzeyiyle orantılı olacağını iddia etmişlerdi. Mahkeme, başvuruların bu iddiasının, taraf bir devletin, bu devlete atfedilebilen herhangi bir fiilden olumsuz olarak etkilenen herkes üzerinde 1. madde anlamında yetki

⁷³ Görüldüğü üzere Mahkemenin Sözleşme düzenlemelerinin yorumuna ilişkin bu yaklaşımı, *Loizidou* kararındaki yaklaşımından oldukça farklıdır. *Loizidou* kararında Sözleşme'nin yaşayan belge olma niteliğine atıfta bulunarak dinamik yorum yöntemini benimseyen Mahkeme; Türkiye'nin Mahkemenin yetkisine ilişkin itirazlarını bu çerçevede reddetmiş; Sözleşme'nin, Sözleşme metninin kaleme alındığı zamandaki koşullara ve Sözleşme'yi kaleme alanların o günkü kastlarına göre yorumlanamacağını belirtmişti. *Bankovic* kararında ise, bu tutumun tam aksini sergileyen AIHM 1. maddeye ilişkin yorumunda Sözleşme'nin Hazırlık Çalışmaları'na da başvurdu. Mahkeme bu tutumunun sebebini iki davanın konularının farklı olması ile temellendirdi. Mahkemeye göre *Loizidou*'da Sözleşme organlarının dava inceleme yetkisi mevzubahisken *Bankovic*'de taraf devletlerin pozitif yükümlülüklerinin kapsamı ve dolayısıyla insan haklarının korunmasına ilişkin tüm Sözleşme sisteminin kapsamı ve erişim alanı söz konusuydu. Buna ek olarak *Bankovic* kararında 1. maddenin yorumlanması bakımından Hazırlık Çalışmaları belirleyici olmamış, söz konusu materyal halihazırda tespit edilmiş olan olağan anlamın açık ve doğrulayıcı kanıtı olarak göz önünde bulundurulmuştu. Dolayısıyla Mahkemenin yetkiye ilişkin yorum faaliyetini yürütürken Hazırlık Çalışmaları'ndan yararlanmasında herhangi bir beis bulunmamaktaydı. Bkz. *Bankovic* ve Diğerleri v. Belçika ve Diğerleri, para 65.

⁷⁴ *Bankovic* ve Diğerleri v. Belçika ve Diğerleri, para. 59, 61, 62, 63.

kullanmış sayılacağını savunmakla eşdeğer olduğunu belirtti.⁷⁵ Başvuranların Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerin bölünebileceği ve somut duruma göre uyarlanabileceği iddiasını da aynı şekilde reddeden Mahkeme, Sözleşme'nin Belgrad'da etki doğuran eylemlere uygulanabilmesi olasılığını kabul etmedi.⁷⁶ Mahkemeye göre, Sözleşme esasen ülkesel bağlamda ve özellikle taraf devletlerin hukuki alanında (*espace juridique*) işleyen çok taraflı bir andlaşmaydı ve YFC toprakları, YFC'nin AİHS'ye taraf olmaması nedeniyle bu alana dahil değildi. Mahkeme, geçmiş kararlarında Sözleşme'nin koruma sisteminde boşluk meydana gelmemesi amacıyla ülke dışı yetki bağının mevcudiyetini kabul ettiğini, ancak bu unsura yalnızca Sözleşme'nin hukuki alanı (*espace juridique*) içerisindeki topraklarda meydana gelen fiiller bakımından başvurduğunu ifade etti. Mevcut davada ise böyle bir durum söz konusu değildi.⁷⁷ Dolayısıyla bombalama eyleminden etkilenen kişilerin, mağduriyetlerini AİHS sistemi çerçevesinde gidermeleri mümkün değildi.

AİHM, taraf devletlerin kendi ulusal toprakları dışında gerçekleştirdikleri veya buralarda sonuç doğuran eylemlerinin 1. madde anlamında bir yetki tesisi anlamına gelmesinin yalnızca istisnai durumlarda mümkün olabileceğini belirtti. Esasen bu değerlendirme Mahkemenin önceki kararlarıyla örtüşüyordu. Ancak Divan bu istisnalardan biri olan belirli bir bölgede etkin kontrol uygulanması durumuyla ilgili olarak, taraf devletin bu bölgede ülke dışı yetki kullanmış olduğunun kabulü açısından ek bir koşul aradı. Buna göre uygulanan etkin kontrolün 1. madde anlamında yetki tesisi anlamına gelebilmesi için etkin kontrolü uygulayan devletin, normalde bu kontrolü uyguladığı bölge yönetimi tarafından kullanılan kamusal yetkilerin tamamını veya bir kısmını da kullanıyor olması gerekiyordu.⁷⁸ Etkin kontrolle ilgili getirilen bu ek koşul ise, Mahkemenin ülke dışı yetkiye ilişkin içtihadının ciddi anlamda daralması anlamına geliyordu.⁷⁹

Bankovic Kararı'nın önemi, yetki kavramının Sözleşme bakımından ne anlama geldiğinin ve Sözleşme'nin yer bakımından uygulanması meselesinin ilk kez Büyük Daire tarafından, andlaşmalar hukuku kuralları çerçevesinde kapsamlı bir şekilde ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Ülke dışı uygulamaya ilişkin davaların sayısının 11 Eylül saldırılarının ardından artacağı öngörüsünde bulunan

⁷⁵ Bankovic ve Diğerleri v. Belçika ve Diğerleri, para. 46 ve 75.

⁷⁶ Mallory, Conall: "Human Rights Imperialists, The Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights", Hart Publishing, Oxford, 2020, s. 93.

⁷⁷ Bankovic ve Diğerleri v. Belçika ve Diğerleri, para. 80.

⁷⁸ Bankovic ve Diğerleri v. Belçika ve Diğerleri, para. 71.

⁷⁹ Happold, Matthew: "Bankovic v. Belgium and the Territorial Scope of the European Convention on Human Rights", Human Rights Law Review, C. 3, S. 1, 2003, s. 80-81.

Mahkeme, müstakbel davalar açısından konuyu açıklığa kavuşturmak istemiştir.⁸⁰ Doktrindeki bazı yazarlara göre AIHM'nin Bankovic Kararı çerçevesinde gitmiş olduğu bu değişikliğin altında Batılı devletlerin Avrupa dışındaki askeri müdahalelerine ilişkin olası başvurulardan kaçınma amacı yatmaktadır.⁸¹ Gerçekten de Bankovic Kararı'nı 11 Eylül saldırılarından yalnızca üç ay sonra ve Avrupalı güçlerin hâlihazırda Afganistan'da askeri operasyonlar yürüttüğü bir dönemde veren Mahkemenin, bu tutumu, Avrupa dışından gelebilecek karmaşık ve ağır iş yükü altında boğulmamak adına benimsemiş olabileceği akla hiç de uzak gelmemektedir.⁸²

Bu düşünce, AIHM Başkanı Wildhaber'in AIHM 2002 Adli Yılı'nın başlangıç töreninde yapmış olduğu ve aşağıda bir kısmına yer verilmiş olan konuşmadan da anlaşılmaktadır:

*“Geçen yıla ilişkin algımız, trajik 11 Eylül olayları ve sonrasında yaşananlar tarafından belirlenmiştir. Terörizm, insan hakları hukukunun ele alması gereken iki temel konuyu gündeme getirmektedir. ... İlk olarak, terörizm, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin iki temel sütunu olan demokrasi ve hukukun üstünlüğüne saldırmaktadır. Bu nedenle hukukun üstünlüğü çerçevesinde yönetilen demokratik devletlerin kendilerini terörizme karşı etkin bir şekilde korumaları mümkün olmalıdır; insan hakları hukuku bu ihtiyaca uymalıdır. Avrupa Sözleşmesi, devletleri, demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü korumak adına makul ve orantılı olarak harekete geçmekten alıkoyacak şekilde uygulanmamalıdır.”*⁸³

Yine aynı konuşmada Wildhaber, Bankovic Kararı'yla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“Şunu anlamalıyız ki, hiçbir zaman Sözleşme'nin gezegendeki tüm sorunlara çare olması amaçlanmamıştır ve gerçekten de bunu etkin bir şekilde başarması mümkün değildir. Bu durum, bizi

⁸⁰ Gondek, Michal: “Extraterritorial Application of The European Convention on Human Rights: Territorial Focus in the Age of Globalization?”, Netherlands International Law Review, C. 52, S. 3, 2005, s. 356.

⁸¹ Bkz. Mallory: A Second Coming, s. 36; Lawson: s. 116; Hamnum, Hurst: “Bombing for Peace: Collateral Damage and Human Rights”, Proceedings of the ASIL Annual Meeting, C. 96, 2002, s. 99.

⁸² Mallory: A Second Coming, s. 36.

⁸³ “Speech given by Mr Luzius Wildhaber, President of the European Court of Human Rights, on the occasion of the opening of the judicial year, Strasbourg, 31 January 2002” ECtHR Annual Report 2001, s. 20-25, s. 20. (https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2001_ENG.pdf. Erişim: 20.9.2023).

Sözleşme'nin ve Sözleşme'de korunan hakların etkinliği konusuna geri getirmektedir. Sözleşmeyi uygularken bu haklara sağlanabilecek pratik etkiyi gözden kaçırmamalıyız.”⁸⁴

Daha önce de değinildiği üzere Bankovic Kararı hukuk çevrelerinde eleştiriyile karşılanmıştır.⁸⁵ Bunun temel nedeni, Mahkemenin kararda politik konjonktüre göre konum alarak ülke dışı yetkiye ilişkin yerleşik içtihadını göz ardı etmiş olmasıdır. Nitekim Bankovic Kararı'nda Mahkemenin içtihatlarıyla ilgili tavrı; ya önceki ülke dışı yetki temellerini yok saymak ya da bu temelleri, kurmaya çalıştığı kısıtlayıcı anlayışa uygun olarak daraltmak olmuştur. Bu çerçevede geçmiş kararlarından yalnızca mevcut bakış açısını destekleyebilecek olanlara atıfta bulunan Mahkeme, atıfta bulunduğu kararlarla ilgili değerlendirmelerini de son derece muğlak ifadelerle gerçekleştirmiştir.⁸⁶

Bankovic Kararı'nda benimsenen sınırlı yetki anlayışı, 56. maddeye ilişkin bu dönemdeki tek karar olan Quark Fishing Ltd. v. Birleşik Krallık Kararı⁸⁷'nda da etkisini göstermiştir. Karara konu olaylar şu şekilde özetlenebilir: Önceden Falkland Adaları idaresi altında bulunan ve Birleşik Krallık'ın bağlı ülkesi olan Güney Georgia ve Güney Sandwich Adaları'nın (GGGSA) bu statüsü 1985'te değişti ve bölge Birleşik Krallık denizaşırı ülkesi haline geldi. Bu dönemde GGGSA Hükümeti, Birleşik Krallık tarafından atanan resmi görevlilerden oluşuyordu. İnsan nüfusunun olmadığı bu bölgede balıkçılık faaliyetleri Birleşik Krallık'ın tarafı olduğu Antarktika Deniz Yaşamı Kaynaklarının Korunmasına İlişkin Sözleşme⁸⁸ çerçevesinde Antarktika Deniz Yaşamı Kaynaklarının Korunması Komisyonu'nun (ADYKK Komisyonu) belirlediği limitler dâhilinde gerçekleştiriliyor; ADYKK Komisyonu tarafından belirlenen limitlerin uygulanması ise taraf devletlerce sağlanıyordu. GGGSA suları bakımından yetkili taraf devlet olan Birleşik Krallık, başvuru Quark Şirketi'ne 1997'den 2001 yılına kadar çeşitli balıkların avlanmasına ilişkin lisans vermişti. Ancak Quark Şirketi'nin 2001 yılında yaptığı başvuru Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı tarafından verilen resmi talimat doğrultusunda GGGSA makamları tarafından reddedildi. Quark Şirketi hem ret kararının iptali hem de 2001 yılında lisans alamaması sebebiyle uğradığı maddi zararın AİHS'ye Ek 1 numaralı Protokol'ün 1. maddesi çerçevesinde tazmin edilmesi istemleriyle İngiliz Mahkemelerine

⁸⁴ *Ibid.* s. 23.

⁸⁵ Bkz. *dn.* 69.

⁸⁶ Mallory: Human Rights Emperalists, s. 97.

⁸⁷ Quark Fishing Ltd. v. Birleşik Krallık, BN. 15305/06, KT. 19/9/2006. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77008>. Erişim: 20.9.2023).

⁸⁸ Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources, 20 May 1980, 1329 UNTS 47.

başvurdu. Lisans verilmesinin reddi kararını İngiliz hukukuna aykırı bularak iptal eden yerel mahkeme, Birleşik Krallık Ek Protokol’le ilgili olarak GGGSA topraklarına ilişkin bir 56. madde bildiriminde bulunmadığından tazminat talebini reddetti.⁸⁹

Bu karar üzerine Quark Fishing Şirketi, balıkçılık ruhsatı alma hakkına, yani mal varlığına, hukuka aykırı olarak müdahale edildiği ve bu durumun Ek Protokol’ün 1. maddesinden kaynaklanan haklarının ihlali anlamına geldiği iddiasıyla AİHM’ye başvurdu. Quark Fishing Şirketi, başvurusunda, Ek Protokol’le ilgili olarak GGGSA’yı kapsayan bir 56. madde bildirimi olmadığını farkında olduğunu, bununla birlikte böyle bir bildirim olmamasının Protokol’ün GGGSA’da uygulanması bakımından önemli bir eksiklik oluşturmadığını iddia etti ve konuya ilişkin iki gerekçe öne sürdü. İlk gerekçesini etkin kontrol ilkesi çerçevesinde temellendiren Quark Fishing Şirketi, taraf bir devletin ulusal sınırları dışında bulunan bölgelerde etkin kontrol uygulamasının, Mahkeme içtihatlarında ülke dışı yetki tesisi bakımından yeterli görüldüğünü ileri sürdü. GGGSA’daki görevlilerin Birleşik Krallık tarafından doğrudan kontrol edildiğini ve bu görevlilerin verdiği kararların yine Birleşik Krallık eliyle iptal edilebildiğini belirten Şirket, bu durumun Birleşik Krallık’ın GGGSA üzerinde etkin bir genel kontrol uyguladığı anlamına geldiğini iddia etti.⁹⁰

Quark Fishing Şirketi diğer gerekçe olarak 56. madde sisteminin, miadını doldurmuş bir uygulama olan sömürgecilik düzenini yansıttığını ve çağın gerçekleriyle uyummadığını ileri sürdü. Birleşik Krallık’ın AİHS ve Protokollerini tüm denizaşırı topraklarına tam olarak genişletmemesi için hiçbir nesnel gerekçesi olmadığını ifade eden Şirket, Sözleşme’nin Birleşik Krallık’ın Sözleşme’den kaynaklanan sorumluluklarından kaçmasına izin verecek şekilde yorumlanmaması gerektiğini iddia etti.⁹¹

AİHM ilk iddiayla ilgili olarak, etkin kontrol ilkesinin 56. madde çerçevesinde kurulmuş olan bildirim sisteminin yerini almadığını belirtti. Bankovic Kararı’nda Sözleşme’nin ülkesel esasının ve Sözleşme’nin hukuki alanının (*espace juridique*) ötesine taşmaların istisnai niteliğinin vurgulanmış olduğunu belirten Mahkeme, bu istisnai durumların taraf bir devletin 56. madde çerçevesindeki bir bildirimle Sözleşme veya herhangi bir Protokolü uluslararası ilişkilerinden sorumlu olduğu ülkelere genişletmediği durumlardan bariz bir şekilde ayrı ve farklı olduğunu ifade etti.⁹²

⁸⁹ Quark Fishing Ltd. v. Birleşik Krallık, s. 1-2.

⁹⁰ Quark Fishing Ltd. v. Birleşik Krallık, s. 3.

⁹¹ Quark Fishing Ltd. v. Birleşik Krallık, s. 3.

⁹² Quark Fishing Ltd. v. Birleşik Krallık, s. 4.

İkinci iddiayla ilgili olarak ise Sözleşme'nin kaleme alındığı tarihten başvurunun incelenmekte olduğu zamana kadar şartların önemli ölçüde değiştiği görüşüne katıldığını belirten Mahkeme, Sözleşme'ye ilişkin yorum faaliyetinin - bu faaliyet her ne kadar hakların korunmasını etkili kılmak bakımından gerekli bir araç olsa da- sınırları olduğunu ve Sözleşme'de yer alan hükümleri iptal edecek güçte olmadığını ifade etti. Mahkeme, böyle bir etkinin ancak Sözleşme'de yapılacak bir değişiklik ile mümkün olabileceğini ve mevcut durumda taraf devletlerin herhangi bir özel Protokolü uluslararası ilişkilerinden sorumlu oldukları ülkelere genişletme yükümlülükleri bulunmadığını belirtti⁹³ ve bu gerekçeler ile başvuruyu reddetti.

Quark Fishing Kararı'yla hem Yonghong içtihadı değişmiş hem de ülke dışı yetki tesisi bakımından yeni bir kısıtlama getirilmiş oldu. Şöyle ki; Yonghong Kararı'nda Mahkeme, 56. madde bildirimi yapılmamış ülkelerde gerçekleşen fiiller bakımından bu fiillerin doğrudan taraf devlet eliyle gerçekleşmesi halinde ülke dışı yetki tesisi bakımından elverişli sayılabileceğini işaret etmişti. Buna göre söz konusu şartların sağlanıp sağlanmadığı somut olay incelemesi çerçevesinde değerlendirilmeliydi. Quark Fishing Kararı'nda ise, uluslararası ilişkilerinden sorumlu olunan ülkelerin, sorumlu taraf devletlerin 1. madde anlamında yetkisi dışında bulunduğu var sayıldı. Bunun anlamı, ihlalin doğrudan taraf devletin eylemi sayıldığı durumlarda bile, şayet ihlalin gerçekleştiği topraklar hakkında bir 56. madde bildirimi bulunmuyorsa, söz konusu devletin bu ihlaller nedeniyle AİHS kapsamında sorumlu tutulmasının artık mümkün olmadığıdır.

Quark Fishing Kararı incelendiğinde, bu kararın Bankovic Kararı etkisi altında alındığı net bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte, Bankovic Kararı hukuken değilse de Mahkemenin politik motivasyonu bakımından anlaşılabilir nitelikteyken Quark Fishing Kararı açısından aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Zira Sözleşme çerçevesinde uluslararası ilişkilerinden sorumlu olunan ülke olarak tanımlanan toprakların sayısı gün geçtikçe azalmakta; bu ülkeler ya bağımsız devlet ya da bir devletin ana vatan ülkesi haline gelmektedir.⁹⁴ Dolayısıyla 11 Eylül saldırıları sonrasında artma potansiyeli gösteren ülke dışı faaliyetler ve buna bağlı başvurulara karşı kalkan olarak kullanılan sınırlandırıcı yorumun, uluslararası ilişkilerinden sorumlu olunan ülkelere ilişkin davalarda da benimsenmesinin ne hukuken ne de politik olarak bir açıklaması bulunmaktadır.

⁹³ Quark Fishing Ltd. v. Birleşik Krallık, s. 4

⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz. United Nations, "United Nations and Decolonization". (<https://www.un.org/dppa/decolonization/en/about#:~:text=The%20United%20Nations%20monitors%20progress,as%20the%20Declaration%20on%20Decolonization.> Erişim: 20.9.2023).

2.4. Al-Skeini Kararı ve Sonrası

Bankovic Kararı'yla ortaya çıkan kısıtlayıcı eğilim, sonraki davalar bakımından belirsizliğe neden oldu. Daireler, kimi kararlarında bu kısıtlayıcı tavrı devam ettirirken kimi kararlarında ise farklı yorum tekniklerini benimseyerek kendi içinde uyum yakalayamayan bir kararlar manzumesi yarattılar.⁹⁵ Örneğin Büyük Daire Bankovic Kararı'nda, ülke dışı yetkinin mevcudiyeti bakımından etkin kontrol altına alınan bölgenin Sözleşme'nin hukuki alanı (*espace juridique*) içinde bulunması şartını aramıştı. Bankovic Kararı'ndan üç yıl sonra verilen Issa v. Türkiye Kararı⁹⁶'nda 2. Daire, Türkiye'nin, Sözleşme'nin hukuki alanı (*espace juridique*) dışında bulunan Kuzey Irak üzerinde mekânsal kontrol sağlaması durumunda bu bölgede yaşanan ihlallerden sorumlu tutulabileceğini tespit etti.⁹⁷ Yine Bankovic Kararı'nda, anlık fiillerin bu fiilleri gerçekleştiren taraf devlet bakımından yetkinin kurulması anlamına gelmeyeceği belirtilmişti. Ancak sonraki Daire kararlarında, Kıbrıs'ta bulunan BM tampon bölgesi üzerinden ateş açılması yoluyla gerçekleşen anlık şiddet eylemlerinin Türkiye'nin yetkisi dâhilinde olduğuna ilişkin çeşitli hükümler⁹⁸ verildi. Bunun anlamı, Bankovic Kararı'nı izleyen on yıllık dönemde AİHM Daireleri tarafından kararının zaman zaman Mahkeme içtihatlarının geri kalanıyla tutarsız ve kaçınılması gereken bir kural dışılık olarak, zaman zaman ise yetki kavramını kısıtlayıcı bir bakış açısıyla uygulamak için güvenilen bir otorite olarak görüldüğüdür.⁹⁹

Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık Kararı¹⁰⁰ tam bu noktada Mahkemenin yetkiye ilişkin içtihadını düzenlemek için Büyük Daire tarafından bir fırsat olarak görüldü. Divan bu fırsatı, karara yetkiye ilişkin genel ilkeleri ana hatlarıyla incelediği bir bölüm ekleyerek kullandı. On yedi yargıç tarafından oybirliği ile alınan kararda mutabık görüş yazısı kaleme alan Yargıç Bonello, Sözleşme'nin hem kurucu üyelerinin hem de Sözleşme'ye sonradan taraf olan devletlerin tümünün tek bir gayeyi gerçekleştirmeye çabaladıklarını, bunun da insan hakları hukukunun üstünlüğünün sağlanması olduğunu belirtti. Bonello'ya göre taraf devletlerin, 1. madde uyarınca, Sözleşme'de yer alan hak ve özgürlükleri, yetki alanlarında bulunan **herkese** sağlama yükümlülüğü

⁹⁵ Mallory: A Second Coming, s. 37.

⁹⁶ Issa ve Diğerleri v. Türkiye, BN.31821/96, KT. 16/11/2004. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67460>. Erişim: 20.9.2023).

⁹⁷ Bkz. Issa ve Diğerleri v. Türkiye, para. 74.

⁹⁸ Bkz. Örn. Andreou v. Türkiye, BN. 45653/99, KT. 3/6/2008, para. 25. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88068>. Erişim: 20.9.2023).

⁹⁹ Mallory: A Second Coming, s. 37.

¹⁰⁰ Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık (GC), BN. 55721/07, KT. 7/7/2011. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105606>, Erişim: 20.9.2023).

Sözleşme'nin mihenk taşıydı.¹⁰¹ Al-Skeini Kararı, AİHM'nin ülke dışı uygulamaya ilişkin içtihadındaki on yıllık belirsizliği sona erdiren bir karar oldu ve bu karar çerçevesinde Bonello'nun sözlerinden de anlaşılabilceği üzere Sözleşme'nin koruma alanı yeniden genişlemeye başladı.

Al-Skeini Davası'ndaki altı başvuru, Irak'ın, Birleşik Krallık ve ABD önderliğindeki devletler tarafından işgal edildiği dönemde, Irak'ta Birleşik Krallık güçleri tarafından öldürülen sivillerin yakınlarıydı. Başvuranlar arasındaki ortak bağ, akrabalarının o tarihlerde Birleşik Krallık'ın komutası altında olan Basra'da öldürülmüş olmalarıdır. Her bir başvuruya ilgili maddi gerçekler şu şekilde özetlenebilir: Birinci başvuranın erkek kardeşi, başvuranın içinde bulunduğu cenaze evine doğru yolda yürürken İngiliz askerleri tarafından vurularak öldürülmüştür.¹⁰² İkinci başvuranın kocası, İngiliz askerlerinin arama ve tutuklama amacıyla baskın yaptığı bir evde, İngiliz askerleri tarafından öldürülmüştür.¹⁰³ Üçüncü başvuranın karısı, evlerinde yemek yedikleri sırada İngiliz askerleri ile kimliği belirsiz silahlı kişiler arasında çıkan çatışmada isabet eden kurşunlar nedeniyle ölmüştür.¹⁰⁴ Dördüncü başvuranın erkek kardeşi, sürmekte olduğu minibüs İngiliz askerler tarafından durdurulduktan sonra minibüsü durduran İngiliz askeriyle tartışma yaşamış ve bunun üzerine minibüsü hareket ettirmiş ve İngiliz askeri tarafından minibüse açılan ateş sonucunda ölmüştür.¹⁰⁵ Beşinci başvuranın oğlu, sokakta yapılan rutin kontrolde İngiliz askerleri tarafından tutuklanmış ve iki gün sonra cesedi Şattülarap Nehri'nde bulunmuştur.¹⁰⁶ Altıncı başvuranın oğlu, çalıştığı otelde yapılan rutin soruşturmada gözaltına alınmış ve gözaltındayken öldürülmüştür.¹⁰⁷

Davada başvuranların iddiası, yakınlarının, öldükleri sırada Birleşik Krallık'ın yetkisi altında bulundukları ve hem bu kişilerin öldürülmelerinin hem de ölümlere ilişkin etkin ve bağımsız soruşturmalar yürütülmemiş olmasının Birleşik Krallık'ın AİHS'den kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı olduğuydu.¹⁰⁸ Başvuranlara göre Birleşik Krallık 1. madde anlamında yetki tesisini hem Güneydoğu Irak'ta sahip olduğu etkin kontrol hem de askerleri

¹⁰¹ Bonello'nun Mutabık Görüş Yazısı, Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık (GC), BN. 55721/07, KT. 7/7/2011, para. 9. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105606>, Erişim: 20.9.2023).

¹⁰² Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 34-35.

¹⁰³ Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 39-41.

¹⁰⁴ Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 43-45.

¹⁰⁵ Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 47-49.

¹⁰⁶ Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 55-56.

¹⁰⁷ Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 63-65.

¹⁰⁸ Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 3.

aracılığıyla merhumlar üzerinde uyguladığı kişisel otorite ve kontrol aracılığıyla sağlamıştı.¹⁰⁹

Birleşik Krallık'ın iddiası ise, yetkinin ülkeselliği prensibinin başlıca istisnası olan etkin kontrol ilkesine, yalnızca Sözleşme'nin hukuki alanı (*espace juridique*) içerisinde gerçekleşen ülke dışı fiiller bakımından başvurulabileceğiydi. Bu çerçevede Quark Fishing Kararı'na da değinen İngiliz Hükümeti; Mahkemenin 56. maddeye ilişkin içtihadının, etkin kontrol ilkesinin taraf devletlerin uluslararası ilişkilerinden sorumlu oldukları ülkelerde uygulanmayacağı yönünde olduğunu belirtti. Birleşik Krallık'a göre bunun anlamı, etkin kontrol ilkesine Sözleşme'nin hukuki alanı (*espace juridique*) dışındaki **hiçbir** bir bölge açısından başvurulamayacağıydı. Kişiler üzerinde uygulanan otorite ve kontrol aracılığıyla kurulmuş olduğu iddia edilen ülke dışı yetkiyle ilgili olarak ise, merhumların Irak'ta askeri güvenlik operasyonları yürütüldüğü sırada İngiliz askerleri tarafından vurulmasının bu kişiler üzerinde bir yetki kullanımı anlamına gelmediğini ileri süren Birleşik Krallık, bir bombalama eylemi sonucunda meydana gelen ölüm ile bir kara harekâtı sırasında ateş açılması sonucu meydana gelen ölüm arasında hiçbir ayırım yapılamayacağını, dolayısıyla böyle bir iddianın *Bankovic* kararına doğrudan aykırı olduğunu ileri sürdü.¹¹⁰

Büyük Daire, incelemesine, taraf devletlerce üstlenilen taahhüdün, üzerlerinde 1. madde anlamında yetki kurmuş oldukları kişiler bakımından Sözleşme'de yer alan hak ve özgürlükleri güvence altına almak ile sınırlı olduğunu ifade ederek başladı. 1. madde anlamında yetki ise, taraf bir devletin kendisine isnat edilen fiillerden sorumlu tutulabilmesi bakımından eşik ölçüt mahiyetindeydi. 1. madde anlamında yetki esasen ülkesel olmakla beraber, taraf devletlerin ülke dışı fiillerinin çeşitli istisnai durumlarda yetki tesisi bakımından elverişli sayılabildiğini belirten Mahkeme, bu istisnai durumların kişiler üzerinde “devlet temsilcisi otoritesi ve kontrolü” uygulanması ve belirli bir bölgenin “etkin kontrol” altına alınması olduğunu ifade etti.¹¹¹

Taraf devlet temsilcisinin ülke dışında gerçekleştirdiği eylemlerin, bu devlet bakımından, otorite ve kontrol kullanımı yoluyla 1. madde anlamında yetki tesisi anlamına gelmesinin üç durumda mümkün olduğunu ifade eden Mahkeme, yabancı topraklarda bulunan diplomatik ve konsolosluk temsilcilerinin fiillerinin bunlardan ilkinin oluşturduğunu belirtti. Mahkeme'ye göre bu durumlardan ikincisi ise, taraf bir devletin yabancı bir ülke hükümetinin daveti, rızası veya zımnî kabulü sonucunda, normalde bu hükümet tarafından kullanılan kamusal yetkilerin tamamı veya bir kısmını kullanıyor olmasıydı. Son olarak bir devletin

¹⁰⁹ Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 121.

¹¹⁰ Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 110, 111 ve 116.

¹¹¹ Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 130-132.

ülke dışında faaliyet gösteren temsilcilerinin, buradaki kişiler üzerinde güç kullanmalarının da, kontrol altına alınan kişiyi o devletin 1. madde anlamında yetkisi altına sokabileceğini belirten Mahkeme; devletin, temsilcileri aracılığıyla bireyler üzerinde kontrol ve otorite uyguladığı, dolayısıyla da yetki tesis ettiği her durumda, söz konusu bireylerin o anki durumuyla alakalı Sözleşmede koruma altına alınan hak ve özgürlüklerini güvence altına almakla yükümlü olduğunu ifade etti.¹¹²

Mahkeme, yetkinin ülkeselliği ilkesinin diğer istisnası olan etkin kontrolle ilgili olarak, taraf bir devletin hukuki veya hukuka aykırı askeri bir eylem sonucunda kendi ulusal toprakları dışındaki bir alanı etkin bir şekilde kontrol etmesi durumunda, kontrol altına alınan bölgede ülke dışı yetkinin tesis edilmiş sayılacağını ve bu bölgede gerçekleşen fiillerden söz konusu taraf devletin sorumlu olacağını belirtti. Bir devletin kendi toprakları dışındaki bir alanda etkin kontrol sahibi olup olmadığının ise olgusal bir mesele olduğunu belirten AİHM, bunun, somut olay çerçevesinde tespit edilmesi gerektiğini ifade etti.

Birleşik Krallık'ın, etkin kontrol ilkesinin 56. madde çerçevesinde yorumlanarak Sözleşme'nin hukuki alanı (*espace juridique*) dışındaki hiçbir alanda uygulanmaması gerektiğine ilişkin iddiasıyla ilgili olarak ise, 56. maddenin, tarihsel sebeplerle Sözleşme'ye dahil edildiğini ve mevcut günün koşullarında, 1. maddede yer alan yetki kavramının kapsamını daraltacak şekilde yorumlanamayacağını belirten Mahkeme; etkin kontrol ilkesinin kapsamına giren durumların, taraf bir devletin, denizaşırı toprakları hakkında 56. madde bildiriminde bulunmadığı durumlardan bariz bir şekilde farklı olduğunu ileri sürdü.¹¹³

Mahkeme, tüm bu inceleme ve açıklamalardan sonra ortaya koyduğu kuralları somut davaya uygulayarak Güneydoğu Irak'ta egemen hükümet tarafından kullanılması gereken kamusal yetkilerin bazılarının, başvuruya konu olayların gerçekleştiği dönemde Birleşik Krallık tarafından kullanılıyor olduğu sonucuna vardı. İngiliz askerlerinin, güvenlik operasyonları sırasında öldürülen kişiler üzerinde, bu kişiler ile Birleşik Krallık arasında 1. madde anlamında yetkisel bağ kuracak şekilde otorite ve kontrol uygulamış olduğunu tespit eden¹¹⁴ Büyük Daire; Birleşik Krallık'ın -altıncı hariç tüm başvurularla ilgili olarak- Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerini ihlal ettiğine karar verdi.¹¹⁵

¹¹² Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 134-137.

¹¹³ Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 140.

¹¹⁴ Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 149.

¹¹⁵ Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, para. 168-177.

Al-Skeini Kararı'nda Mahkeme, Bankovic Kararı'nda benimsenen 1. madde anlamında yetkinin esasen ülkesel olduğu görüşünü devam ettirmiştir. Bununla birlikte Büyük Daire, kararda, ülke dışı eylemlerin 1. madde anlamında yetki tesisi bakımından elverişli sayıldığı durumların kapsamını oldukça genişletmiştir. Nitekim Bankovic Kararı'nda, herhangi bir ülke dışı eylemin 1. madde anlamında bir yetki kullanımı anlamına gelebilmesi için, bu eylemi gerçekleştiren taraf devletin eylemin gerçekleştiği bölgede normalde bölge yönetimi tarafından kullanılması gereken kamusal yetkileri kullanıyor olmasını gerekli gören Mahkeme; Al-Skeini Kararı'nda, bu koşulu, başlı başına ülke dışı yetki kullanımı oluşturan ayrı bir durum olarak değerlendirmiş, devlet temsilcisi otorite ve kontrolü çerçevesinde kabul edilen diğer istisnai durumlar ve etkin kontrol bakımından ise bu şartı aramayı bırakmıştır. Al-Skeini Kararı'nın getirmiş olduğu diğer bir yenilik, taraf bir devletin ülke dışında faaliyet gösteren temsilcilerinin kişiler üzerinde güç kullanarak sağladığı kontrolün 1. madde anlamında yetki tesisi bakımından yeterli görülmüş olmasıdır. AİHM bu tespitleriyle, Sözleşme'nin yalnızca hukuki alanı (*espace juridique*) içerisinde uygulanacak bir Avrupa belgesi olmadığını tespit etmiş; taraf devletlerin, ülke dışında gerçekleştirdikleri kimi fiillerinden, bu fiiller dünyanın neresinde gerçekleşmiş olursa olsun, AİHS çerçevesinde sorumlu tutulacaklarını ilan etmiştir.

Mahkemenin 56. maddeye ilişkin yorumunun, Sözleşme'nin ülkesel etkilerini genişleten bu bakış açısı içerisindeki yerini kestirmek ise kolay gözükmemektedir. AİHM, Bankovic Kararı'nın özellikle ülke dışı yetki kullanımının kabulü bakımından çizmiş olduğu sınırları yeni yetki temelleri kabul ederek ve eskilerinin koşullarını kolaylaştırarak değiştirmiş; buna karşın 56. maddeye ilişkin değerlendirmesini bu kararın kısıtlayıcı bakış açısını bire bir yansıtan Quark Fishing Kararı çerçevesinde yapmıştır. Bununla birlikte Mahkemenin bu değerlendirmesi de yoruma muhtaç gözükmemektedir. Gerçekten de Mahkeme, değerlendirmesinde, hakkında 56. madde bildiriminde bulunulmamış olan denizasırlı ülkeler bakımından etkin kontrol ilkesinin uygulanmayacağını belirtmiş, buna karşın bu topraklarda devlet temsilcisi otoritesi ve kontrolü çerçevesinde 1. madde anlamında yetki tesisinin mümkün olup olmadığını tartışmamıştır. Mahkemenin bu konuya ilişkin herhangi bir açıklama yapmamış olmasının nedeni, Birleşik Krallık'ın bu yetki temeline ilişkin herhangi bir iddiada bulunmamış oluşudur. Dolayısıyla AİHM'nin, uluslararası ilişkilerinden sorumlu olunan ülkeleri yalnızca etkin kontrol ilkesinin uygulama alanı dışında kalan topraklar olarak mı, yoksa 1. madde anlamında yetkinin tamamen dışında kabul edilen istisna toprakları olarak mı gördüğü belirsizdir. AİHM'nin, Al-Skeini Kararı'nda menfi ya da müspet, hakkında

herhangi bir cevap vermediği bu konuya ilişkin yorumu ancak 2012 tarihli Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık Kararı¹¹⁶'yla açığa çıkmıştır.

Hint Okyanusu'nda bulunan Chagos Takımadaları, 1814 ile 1965 yılları arasında Birleşik Krallık'ın Morityus sömürge yönetimi altında bulunan bir bağlı bölgeydi. 20. yüzyılın başında adalarda sürekli oturma halinde bulunmayan, bununla birlikte bazıları kendilerini adaların yerlisi olarak gören 426 aile bulunuyordu. 1960'larda adalardaki nüfus düşüşe geçti. 1962'ye gelindiğinde ise yalnızca üç ana adada yerleşim bulunuyordu ve nüfus binin altındaydı.¹¹⁷

1964 yılında ABD, Chagos Takımadaları'nın en büyük adası olan Diego Garcia'da askeri tesisler kurmak amacıyla Birleşik Krallık'la görüşmelere başladı. Görüşmelerin başından itibaren, böyle bir durumda adanın tüm sakinlerinin adadan gönderileceği öngörülmüştü. Aynı yıl içinde Birleşik Krallık da Morityus yönetimiyle Chagos Takımadaları'nın Morityus'tan ayrılması konusunda görüşmelere başladı. Sonuç olarak 1965 yılında Chagos Takımadaları Morityus'tan ay(ı)rıldı ve Chagos gibi bağlı olduğu Seyşeller'den ay(ı)rılan Aldabra, Farquhar ve Desroches Adalarıyla birlikte İngiliz Hint Okyanusu Bölgesi (*British Indian Ocean Territory*-BIOT) adında yeni bir İngiliz sömürgesi kuruldu. Aynı bir anayasa ve hükümete sahip olan bu topraklar Seyşeller sömürgesi valisinin yönetimi altına konuldu.¹¹⁸

ABD ve Birleşik Krallık arasında yapılan anlaşma çerçevesinde, 1967 ve 1973 yılları arasında ada sakinleri tahliye edilerek, yine Birleşik Krallık kontrolünde olan Morityus ve Seyşeller'e yerleştirildi. Adalardan daha önce ayrılmış olan sakinlerin ise adalara geri dönmesine izin verilmedi. 1971 yılında BIOT valisi 1 Numaralı Göç Kararnamesi'ni yayınladı. Bu Kararname'de, bölgede izinsiz kalmak ve bölgeye izinsiz giriş yapmak suç olarak tanımlandı.¹¹⁹ Tüm bunların karşılığında, Morityus hükümetine, yerlerinden edilen adalılarının zararlarının tazmin edilmesi amacıyla belirli miktarda ödeme yapıldı. Seyşeller'e tahliye edilmiş olan adalılarla ilgili olarak ise herhangi bir ödeme yapılmadı.¹²⁰

¹¹⁶ Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, BN. 35622/04, KT. 11/12/2012. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115714>. Erişim: 20.9.2023).

¹¹⁷ Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, para. 4.

¹¹⁸ 1976 yılında yapılan düzenlemeyle Aldabra, Farquhar ve Desroches Adaları Seyşeller'e iade edilmiş ve BIOT Chagos Takımadaları'ndan ibaret kalmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Dalar, Müge: "Uluslararası Adalet Divanı'nın Chagos Takımadaları'nın 1965'te Morityus'tan Ayrılmasının Hukuki Sonuçları Hakkında Danışma Görüşü", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 33, S. 152, 2021, s. 415-444.

¹¹⁹ Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, para. 10.

¹²⁰ Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, para. 11.

Eski Chagos sakinleri İngiliz mahkemelerinde bir dizi dava açtılar. Talepleri, genel olarak, mülkiyete ilişkin menfaat yoksunluğu ve zamanaşımı çerçevesinde reddedildi.¹²¹ Bunun üzerine AİHM'ye başvuran kimi Chagoslular, Sözleşme'den kaynaklanan çeşitli hak ve özgürlüklerinin Birleşik Krallık tarafından ihlal edildiğini iddia ettiler.

Chagos Adalılar Davası'nda başvuruların ilk amacı, başvurularının 56. maddeye ilişkin önceki kararlardan ayrı değerlendirilmesiydi. Zira Chagoslular, sonucu belli bir 56. madde savaşına girmek istemiyor; başvurularını ya ülkesel yetki ya da taraf devletlerin ülke dışı eylemlerinin 1. madde anlamında yetki tesisi bakımından yeterli sayıldığı istisnai durumlar kategorisine sokmak istiyorlardı. Bu çerçevede ilk olarak Bui Van Thahn ve Yonghong Kararlarına değinen Chagoslular, bu kararlara konu olaylarda başvuruları etkileyen idari kararların yerel yönetim makamları tarafından alındığını ve taraf devletlerin yalnızca yerel yönetimlerin uyguladığı politikaları belirleme yetkisini üstlenmiş olduğunu iddia ettiler. Benzer şekilde Quark Fishing Davası'nda da Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı, başvurucuyu etkileyen kararı alırken Birleşik Krallık adına hareket etmemiş, GGSA Hükümetinin temsilcisi olarak karar almıştı. Mevcut başvuruda ise, başvuru konusu fiillerin Birleşik Krallık'ın doğrudan emri altında hareket eden resmi memurlar tarafından gerçekleştirildiğini iddia eden Chagoslular, başvurularının adı geçen bu kararlardan ayrı tutularak incelenmesi gerektiğini ileri sürdüler.¹²²

Başvuruların ilk iddiası, BIOT yönetiminin Londra'nın etkisi altında olması ve BIOT'ye ilişkin politika ve kararların ilgili İngiliz Bakanlıklarınca Birleşik Krallık topraklarında alınması nedeniyle, başvuru konusu tüm fiillerin Birleşik Krallık'ın ülkesel yetkisi dâhilinde gerçekleşmiş olduğuydu. Diğer bir sav olarak, Birleşik Krallık'ın BIOT'de etkin kontrol sağlayarak ülke dışı yetki kullanmış olduğunu ileri süren Chagoslular, taraf bir devletin herhangi bir bölgeyi etkin kontrol altına alması durumunda doğan sorumluluğun, 56. maddede öngörülmüş olan ve gönüllülük esasına dayanan dolaylı sorumluluktan farklı olduğunu iddia ettiler. Etkin kontrolün mevcudiyetinin olgusal bir mesele olduğuna ilişkin Al-Skeini Kararı'na atıfta bulunan Chagoslulara göre, Birleşik Krallık makamları Chagos Takımadaları üzerinde, adaları insansızlaştırarak, müttefikleri ABD'nin askeri kuvvetleriyle birlikte adaları işgal ederek ve Birleşik Krallık memurlarından oluşan tali bir yerel yönetim kurarak bu kontrolü sağlamıştı.¹²³

Başvurular, Mahkemenin başvurunun 1. madde çerçevesinde değerlendirilmesine yönelik taleplerini reddetmesi ihtimaline karşı alternatif iki

¹²¹ Bkz. Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, para. 13-20.

¹²² Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, para. 51.

¹²³ Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, para. 48, 49 ve 60.

iddia daha ileri sürdüler. Bunlardan ilki, 56. maddeye ilişkin en güncel karar olan Quark Fishing Kararı'nın ilgili tüm içtihatlar değerlendirilmeden verildiği ve Sözleşme'nin yorumlanması ve uygulanması meseleleriyle ilgili olarak yeniden değerlendirmeyi gerektiren önemli bir sorun ortaya çıkardığı, yani hukuken yanlış bir karar verildiği idi. Nitekim Büyük Daire Al-Skeini Kararı'nda, 56. madde düzenlemesinin 1. maddede yer alan yetki kavramının kapsamını sınırlandıramayacağını açıklığa kavuşturmuştu. 56. maddenin kaleme alınma sebebi, Sözleşme'nin bir bütün olarak uygulanmasından kaynaklanan yükümlülükleri dayatmanın, sömürge topraklarındaki yerel gereksinimler bakımından uygun olmayabileceği düşüncesi idi. 56. madde, taraf devletlerin aksi takdirde 1. madde anlamında yetki kullanımı manasına gelecek olan ve doğrudan yetkileri altında hareket eden resmi görevlilerinin fiillerinden kaynaklanan sorumluluktan kaçınmaları amacıyla tasarlanmamıştı. Buna ters düşen herhangi bir yorum, Birleşik Krallık'ın kendi makamlarının tarihsel, coğrafi veya kültürel olarak Avrupa ailesine hiçbir zaman dâhil olmamış dünyanın herhangi bir bölgesinde gerçekleştirdikleri fiillerinden dahi sorumlu olması; buna karşın aynı koşullarda aynı makamlarca gerçekleştirilen aynı nitelikteki ihlallerin Birleşik Krallık'ın 200 yıldır egemenliği altında bulunan topraklarda meydana gelmiş olması halinde bu ihlallerin Sözleşme'nin koruma alanı dışında kalması anlamına gelmekteydi.¹²⁴

Başvuranlar tarafından ileri sürülen son iddia ise; 56. maddenin geride bırakılması gereken, çağ dışı bir uygulama olduğuydu. Buna göre 56. maddenin yerini 1. madde çerçevesinde kabul edilen diğer yetki temelleri almalıydı. Böylece Sözleşme'nin uygulanmasında 56. madde nedeniyle ortaya çıkan boşluk engellenebilirdi.¹²⁵

Mahkeme, başvuruya konu olayların Birleşik Krallık'ın ülkesel yetkisi dâhilinde olduğuna ilişkin iddiayla ilgili olarak bu tür bir kabulün, yetkinin, Adalara ilişkin tüm işlemlerin İngiliz Hükümetinin himayesinde ve onun yetkilileri tarafından alındığı olgusu üzerine temellendirilmesi anlamına geleceğini; ancak Mahkemenin bu argümanla ikna olmadığını ifade etti. Bankovic Davası'nda, başvuranlar açısından Belgrad'da ciddi sonuçlar doğuran karar ve eylemlerin taraf devletlerin ülkelerinde planlanmış olması, bu eylemleri Mahkemenin yargı yetkisi altına sokmamıştı. Benzer şekilde Quark Fishing Davası'nda da balıkçılık lisanslarına ilişkin kararları alan ve uygulayan görevliler, Birleşik Krallık makamları tarafından ya doğrudan kontrol ediliyor ya da kararları bu makamlar tarafından iptal edilebiliyordu. Ancak Mahkeme, kararını yine de 56. madde çerçevesinde vermişti. Mevcut başvuruda da, başvuranların şikâyetine konu karar ve önlemler büyük ölçüde BIOT makamları

¹²⁴ Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, para. 48 ve 50.

¹²⁵ Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, para. 74.

tarafından uygulanmakta ve tamamen BIOT’de etki doğurmaktaydı. Bu nedenle Birleşik Krallık’taki politikacıların veya resmi görevlilerin nihai kararı verme yetkilerinin bulunması, bu toprakların Birleşik Krallık’ın ülkesel yetkisi çerçevesinde değerlendirilmesi açısından yeterli değildi.¹²⁶

Mahkeme etkin kontrol çerçevesinde tesis edildiği iddia edilen 1. madde anlamında yetkiyle ilgili olarak bu konuya ilişkin en güncel ve buyurucu ilkesel açıklamaları barındıran karar olan Al-Skeini Kararı’nı dikkate alacağını ifade etti. Büyük Daire bu kararında, konuyla ilgili otorite olarak Quark Fishing Kararını alıntılamış ve etkin kontrol ilkesinin uluslararası ilişkilerinden sorumlu olunan topraklarda uygulanamayacağını belirtmiş, dolayısıyla da Quark Fishing Kararını hukuka aykırı verilmiş yanlış bir karar olarak değerlendirmemişti. Büyük Daire’nin etkin kontrole ilişkin bu değerlendirmeyi Birleşik Krallık’ın somut davaya yönelik iddialarına cevaben yaptığını belirten Mahkeme buna rağmen, konuya ilişkin tespitlerin genel bir nitelik arz ettiğini belirtti.¹²⁷

56. maddenin geride bırakılması gereken çağ dışı bir uygulama olduğu iddiasıyla ilgili olarak ise Mahkeme, ne kadar çağ dışı olursa olsun 56. madde düzenlemesinin anlamının açık olduğunu ve bu anlamın salt, bir adaletsizliği düzeltme ihtiyacının mevcut olduğuna yönelik algı nedeniyle göz ardı edilemeyeceğini ifade etti. 56. madde, Sözleşme’nin yürürlükte olan bir hükmü olmaya devam etmekteydi ve arzu edildiği var sayılan bir sonuca ulaşmak amacıyla Mahkeme tarafından istenildiği zaman yürürlükten kaldırılamazdı.¹²⁸

Son olarak Mahkemeye göre, Al-Skeini Kararı’nın taraf bir devletin Sözleşme’nin uygulanmasını denizaşırı topraklarına genişletmediği durumlarda dahi uygulanabilecek alternatif yetki temellerine işaret edip etmediği belirsizdi. Taraf devletlerin denizaşırı topraklarında geçmişte olduğu gibi günümüzde de genellikle otorite ve kontrol uyguladığını ifade eden Mahkeme, böylesi bir yorumun 56. maddeyi büyük ölçüde amaçsız ve içerikten yoksun hale getireceğini ifade etti. Başka bir deyişle Mahkemeye göre bir devletin denizaşırı topraklarında hem kişisel hem de mekânsal otorite ve kontrol uygulaması eşyanın tabiatı gereği idi ve bu tür bir otorite ve kontrolün uygulanması kaçınılmazken, buna 1. madde anlamında yetki kullanımı manası yüklemek 56. maddenin varlığını gereksiz hale getiriyordu. Bu açıklamalarına karşın konuya ilişkin kesin bir görüş açıklamaktan imtina eden Mahkeme, bu noktada incelemesini sonlandırdı ve başvuruyu Sözleşme’nin başka maddeleri çerçevesinde reddetti.¹²⁹

¹²⁶ Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, para. 65.

¹²⁷ Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, para. 70 ve 73.

¹²⁸ Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, para. 73.

¹²⁹ Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, para. 75-76.

Chagos Adalılar Kararı, 1. madde anlamında yetki anlayışının yeniden genişlemeye başladığı Al-Skeini Kararı sonrası dönemde verilmiş olmasına rağmen Mahkemenin Bankovic Kararı vizyonunu yansıtan bir karardır. Kararda büyük ölçüde Quark Fishing Kararı takip edilmiştir. Mahkeme, Büyük Daire'nin, Al-Skeini Kararı'nda öne sürmüş olduğu, etkin kontrol ilkesinin 56. maddede yer alan beyanlar sisteminin yerini alamayacağı tespitine atıfta bulunmuş ve buna bağlı olarak 1. maddenin, taraf devletlerin uluslararası ilişkilerinden sorumlu oldukları ülkeler bakımından da geçerli olabilecek alternatif bir yetki temeli oluşturmadığı görüşüne yakın olduğunun sinyalini vermiştir. Bu da, taraf devletlerin uluslararası ilişkilerinden sorumlu oldukları tüm ülkelerin, 1. madde anlamında yetkinin dışında kaldığının varsayılması ve bu yetki alanının sınırlandırılması anlamına gelmektedir.

Karardaki en su götürür tespit ise, taraf devletlerin denizaşırı toprakları üzerinde geçmişte olduğu gibi bugün de genellikle otorite ve kontrol uyguluyor olmaları sebebiyle alternatif yetki temellerinin kabulüne yönelik bir yorumun 56. maddeyi büyük ölçüde amaçsız ve içerikten yoksun kılacağıdır. Nitekim bu tür topraklarda taraf devletin yerel yönetim üzerinde belirli bir düzeyde kontrol sahibi olacağı kabul edilebilirse de, bu gücü AİHM içtihatlarında yetki tesisi açısından kabul edilen ve daha doğrudan olan kişi üzerindeki otorite ve kontrol veya bölge üzerindeki etkin kontrolden ayırt etmek pekâlâ mümkündür.¹³⁰ Her ne olursa olsun, Mahkemenin görüşünün ağırlığı, bu özel konuda karar vermeyi gereksiz bulmuş olması ve kararın oybirliği ile değil oy çokluğuyla alınmış olması gerçeğiyle azalmaktadır.¹³¹ Dolayısıyla konuya ilişkin genişletici bir yorumun önü halen tamamen kesilmiş gözükmemektedir.

2.5. Yakın Dönem

Chagos Adalılar Davası'ndan günümüze kadar 56. maddeye ilişkin doğrudan inceleme yapılmış herhangi bir karar bulunmamaktadır. Bu nedenle AİHM'nin günümüzde, hakkında 56. madde bildiriminde bulunulmamış topraklar bakımından ülke dışı yetki kullanımını istisnai durumlarda da olsa kabul etmeye hazır olup olmadığı muallaktır. Bununla birlikte, Mahkemenin son dönem kararlarından, bu topraklar bakımından böyle bir ihtimalin halen geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.

¹³⁰ Frostad, Magne: "The «Colonial Clause» and Extraterritorial Application of Human Rights: The European Convention on Human Rights Article 56 and its Relationship to Article 1", Arctic Review on Law and Politics, C. 4, S. 1, 2013, s. 40-41.

¹³¹ Milanovic, Marco: "Update on the Extraterritorial Application of Human Rights Treaties", EJIL: Talk!, Blog of the European Journal of International Law, 21/5/2013. (<https://www.ejiltalk.org/update-on-the-extraterritorial-application-of-human-rights-treaties/>, Erişim: 20.9.2023).

Güncel kararlarında AİHM, yetkinin esasen ülkesel olduğuna¹³² ve ülke dışı yetki kullanımının istisnai niteliğine¹³³ ilişkin içtihatlarını kararlılıkla devam ettirmektedir. Bununla birlikte ülke dışı yetki kullanımı olarak değerlendirilen istisnai durumlar Al-Skeini vizyonuna uygun olarak genişlemeye devam etmiştir.¹³⁴ AİHM tarafından “özel durumlar” olarak adlandırılan bazı hallerde Al-Skeini Kararı’nda çizilen ülke dışı yetki kullanımının çerçevesi genişlemiştir.¹³⁵ Özel durumların var sayılarak taraf devlet bakımından yetki tesis edildiği bu kararlarda 56. maddeye ilişkin herhangi bir değerlendirme yapılmamış olması sebebiyle bu kararlar çalışmamızda yer almayacaktır. Buna karşın, içeriğinde yine 56. maddeyle ilişkili herhangi bir hukuki mesele barındırmayan 2020 tarihli N.D. ve N.T. v. İspanya Kararı¹³⁶ çalışmanın konusu açısından oldukça önemli ipuçları sunmaktadır.

Büyük Daire kararı olan N.D. ve N.T Davası’nın konusu, Fas üzerinden İspanya topraklarına giriş yapan yasa dışı göçmenler N.D. ve N.T.’nin sınır dışı edilmelerinden sonra İspanya topraklarına yeniden giriş yapmaları, daha sonrasında ise haklarında yeniden sınır dışı kararı verilmesini kapsayan bir dizi olaydır.¹³⁷ Başvuranlar, sınır dışı edilmelerine ilişkin kararlar ve bu çerçevede haklarında alınan önlemlerin İspanya’nın AİHS’den kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı olduğu gerekçesiyle AİHM’ye başvurdular. Başvuruda yetki meselesinin gündeme gelmesinin sebebi, İspanya’nın Fas ile İspanya’yı ayıran sınır bölgesinde meydana gelen olaylardan sorumlu tutulamayacağı iddiasıydı.¹³⁸ Bu iddia başvuruların İspanya’ya giriş yaptıkları Melilla sınırında, İspanya tarafından oluşturulmuş üç kademeli sınır duvarı sisteminin, yasadışı girişleri 1. madde anlamında yetki bakımından kategorize ettiği savına dayanıyordu. Yabancı uyrukluların izinsiz girişini engellemek amacıyla tasarlanmış olan bu sınırların berisinde İspanyol Polis Hattı bulunuyordu.

¹³² Bkz. M.N. ve Diğerleri v. Belçika (GC), BN. 3599/18, KT. 5/5/2020, para. 99. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-202468>, Erişim: 20.9.2023).

¹³³ Bkz. Catan ve Diğerleri v. Moldova ve Rusya (GC), BN. 43370/04, 8252/05 ve 18454/06, KT. 19/10/2012, para. 104. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114082>, Erişim: 20.9.2023).

¹³⁴ Bkz. Jaloud v. Hollanda, BN. 47708/08, KT. 20/11/2014 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148367>, Erişim: 20.9.2023); Güzelyurtlu ve Diğerleri v. Kıbrıs ve Türkiye, BN. 36925/07, KT. 29/1/2019 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189781>, Erişim: 20.9.2023); Romeo Castano v. Belçika, BN. 8351/17, KT. 9/10/2019 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194618>, Erişim: 20.9.2023).

¹³⁵ Mallory: A Second Coming, s. 40.

¹³⁶ N.D. ve N.T. v. İspanya (GC), BN. 8675/15 ve 8697/15, KT. 13/2/2020. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-201353>, Erişim: 20.9.2023).

¹³⁷ Bkz. N.D. ve N.T. v. İspanya, para. 24-30.

¹³⁸ Bkz. N.D. ve N.T. v. İspanya, para. 91-94.

İspanya, bu toprakların tümünün ulusal topraklarına dâhil olduğunu, bununla birlikte sınır duvarları ile Polis Hattı arasındaki alanda gerçekleşen fiillerin İspanya'nın 1. madde anlamında yetkisi dışında kaldığını iddia etti. Başka bir deyişle, 1. madde anlamında yetki ancak, göçmenlerin hem sınır kontrol sistemini oluşturan duvarların üçünü birden hem de Polis Hattı'nı geçtiği noktada devreye giriyordu. N.D. ve N.T.'nin İspanyol Sivil Muhafızları tarafından Polis Hattı'ndan bir önceki olan üçüncü duvarda yakalanarak Fas'a iade edildiklerini belirten İspanya, Polis Hattını geçememiş olmaları nedeniyle bu kişilerle ilgili yapılmış olan işlem ve fiillerin AİHS'nin koruması altında olmadığını ileri sürdü.¹³⁹

AİHM, incelemesinde ilk olarak yetkinin esasen ülkesel olduğuna ilişkin içtihadını hatırlattı. Yetkinin bir devlet tarafından kendi topraklarında normal olarak icra edildiğinin varsayıldığını belirten Mahkeme, bu karinenin yalnızca istisnai durumlarda, özellikle de bir devletin kendi topraklarının bir bölümünde yetkisini kullanmasının engellendiği durumlarda sınırlanabileceğini ifade etti. Mahkeme, Schengen Bölgesi'nin dış sınırlarını oluşturan devletlerin artan göçmen ve sığınmacı akınıyla başa çıkmakta önemli zorluklar yaşadıklarını kabul ettiğini; bununla birlikte Sözleşme'nin 56. madde dışında herhangi bir ülkesel hariç tutmaya izin vermediğini belirtti. İspanya'nın, Melilla sınırındaki toprakları üzerindeki yetkisini etkili bir şekilde kullanmasını sınırlayabilecek ve "yetki karinesini" çürütebilecek herhangi bir durumun da somut davada mevcut olmadığını ifade eden Mahkeme, sonuç olarak başvuru konusu fiillerin İspanya'nın 1. madde anlamında yetkisi dâhilinde olduğunu tespit etti.¹⁴⁰

N.D. ve N.T Kararı daha önce de belirtildiği üzere doğrudan 56. maddeye ilişkin bir karar değildir. Bununla birlikte Mahkeme somut olay incelemesinde, taraf devletlerin, 56. madde kapsamındaki topraklarını Sözleşme uygulaması dışında tutabileceğine ilişkin bir tespitte bulunmuştur. Bu durum, Mahkemenin, hakkında 56. Madde bildirimi yapılmamış bir bölgede gerçekleşmiş olaylara ilişkin herhangi bir başvuruda olgusal bir inceleme yapma gereği duymaksızın başvuruyu reddedeceği anlamına gelmektedir. Bu da, Mahkeme tarafından Bankovic Kararı'ndan beri benimsenen tutumun devam ettiğini göstermektedir.

N.D. ve N.T. Kararı'ndan anlaşılan, Mahkemenin 56. maddeye ilişkin içtihadının yerleşik hale geldiği ve bu içtihadın değişmesinin en azından yakın gelecekte çok da olası gözükmediğidir. Gerçekten de Mahkeme, yetkiye ilişkin içtihatlarını günün bazen sosyal bazen hukuki koşullarına göre güncelleyerek ve genellikle pragmatik seçimlerde bulunarak geliştirmektedir. 56. maddeye ilişkin içtihat ise, 11 Eylül saldırılarının ağırlığıyla şekillenen Bankovic sonrası

¹³⁹ N.D. ve N.T. v. İspanya, para. 91.

¹⁴⁰ N.D. ve N.T. v. İspanya, para. 103, 106 ve 108.

dönemde deyim yerindeyse zamanda donup kalmıştır. “Hukuki” olarak nitelendirilebilirse de “adil” olarak nitelendirilemeyecek olan bu içtihadın ise pek çok yönden eleştiriye açık olduğu ortadadır.

SONUÇ

AİHS’nin yer bakımından uygulanmasına ilişkin düzenlemeler Sözleşme’nin 1. ve 56. maddelerinde yer almaktadır. AİHM içtihatları, AİHS’nin yer bakımından uygulanmasında ülke dışı yetki kullanımını yani AİHS’nin taraf devletlerin ulusal toprakları dışında uygulanmasını, 1. madde çerçevesinde kabul etmektedir. Bu konuda istisnai nitelikte olan Bankovic Kararı ve sonrasındaki on yıllık dönem bir yana bırakıldığında ülke dışı yetki kullanımına ilişkin içtihatların dinamik yorum çerçevesinde her geçen gün daha da genişlemeye devam ettiği görülmektedir. Bununla birlikte Mahkeme 1. maddeye ilişkin bu tutumuna 56. madde bakımından bağlı kalmamış ve 1. madde ile 56. madde arasında karmaşık bir ilişki ortaya koymuştur.¹⁴¹

Bu durum, 1. ve 56. maddeler bakımından, yetkiye ilişkin çelişkili bir sonuç yaratmaktadır. 1. madde anlamında yetki, taraf devletlerce uluslararası ilişkilerinden sorumlu olunan ülkelerde farklı, diğer tüm topraklarda farklı iki ayrı unsurlar manzumesi öngörmektedir. Buna göre taraf bir devletin, uluslararası ilişkilerinden sorumlu olduğu bir ülkede gerçekleşen bir fiilden sorumlu olabilmesi için o ülkeyle ilgili açık bir 56. madde bildiriminde bulunmuş olması gerekirken, kendi ana vatan ülkesine dahil olmayan diğer tüm topraklar bakımından Mahkeme içtihatlarıyla kurulmuş olan ülke dışı yetki kullanımı durumları yeterli olmaktadır. Bunun en etkileyici sonucu; taraf devletlerin uluslararası ilişkilerinden sorumlu oldukları ülkelerde gerçekleştirdikleri eylemleriyle ilgili olarak, bu topraklarla aralarında bulunan kapsamlı tarihsel ve hukuki bağlarına ve bu topraklar üzerindeki, başka hiçbir bölge üzerinde sahip olmadıkları kalıcı kontrol ve etkilerine rağmen Sözleşme’den kaynaklanan sorumluluklarını kendi iradeleriyle sınırlandırabilmelerine izin verilmesidir. Yani 1. madde anlamında yetkinin varlığı, taraf devletle aralarında egemenlikten kaynaklanan resmi bir ilişki bulunmayan topraklar bakımından objektif kriterler aracılığıyla, taraf devletin iradesi hilafına kabul edilebilirken; bir zamanlar taraf devletlerin sömürgesi olan ve halen bu devletlerin egemenliği altında bulunan topraklarda, ilgili devletin iradesi çerçevesinde belirlenmektedir.

Mahkeme bu tutarsızlığın farkında olduğunu çeşitli kararlarında dile getirmiş, fakat bunun Sözleşme’nin yorumlanması yoluyla halledilebilecek bir mesele olmadığını belirtmiştir. Mahkemeye göre mevcut durumdaki “adaletsizliğin” giderilmesi ancak Sözleşme’de yapılacak bir değişiklik yoluyla mümkün olabilecektir. Mahkemenin bu bakış açısı, kendi yaratmış olduğu

¹⁴¹ Salihpaşaoğlu: s. 49.

karmaşayı çözülemez halde bırakmaktadır. Doktrin tarafından eleştirilen bu yaklaşımın değişip değişmeyeceğini ise zaman gösterecektir.

KAYNAKÇA

KİTAP ve MAKALELER

Altıparmak, Kerem: "Bankovic: An Obstacle to the Application of the European Convention on Human Rights in Iraq?", *Journal of Conflict and Security Law*, C. 9, S. 2, 2004, s. 213-251.

Arsava, Fusun: "AİHK'nun Konvansiyon Alanı Dışında Uygulanması Kriterleri ve Bu Çerçeve Doğru Uluslararası Sorumluluk", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2011, s. 1-25.

Bates, Ed: "The Evolution of the European Convention on Human Rights", Oxford University Press, Oxford, 2010.

Bonello'nun Mutabık Görüş Yazısı, Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık (GC), BN. 55721/07, KT. 7/7/2011. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105606>. Erişim: 20.9.2023)

Çamyamaç, Anıl: "Avrupa'daki Minyatür Devletlerin İkili Diplomatik İlişkilerine Dair Uluslararası Hukuk Açısından Pragmatik Bir Değerlendirme", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2019, s. 59-162.

Dalar, Müge: "Uluslararası Adalet Divanı'nın Chagos Takımadaları'nın 1965'te Morityus'tan Ayrılmasının Hukuki Sonuçları Hakkında Danışma Görüşü", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, C. 33, S. 152, 2021, s. 415-444.

Den Heijer, Maarten/Lawson, Rick: "Extraterritorial Human Rights and the Concept of 'Jurisdiction'", *Global Justice, State Duties: The Extraterritorial Scope of Economic, Social, and Cultural Rights in International Law*, eds. Langford, Malcolm/ Vandenhole, Wouter/ Scheinin, Martin/ Genugten, Willem içinde s. 153-191, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

Duttwiler, Michael: "Authority, Control and Jurisdiction in the Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights", *Netherlands Quarterly of Human Rights*, C. 30, S. 2, 2012, s. 137-162.

Frostad, Magne: "The «Colonial Clause» and Extraterritorial Application of Human Rights: The European Convention on Human Rights Article 56 and its Relationship to Article 1", *Arctic Review on Law and Politics*, C. 4, S. 1, 2013, s. 21-41.

Gondek, Michal: “Extraterritorial Application of The European Convention on Human Rights: Territorial Focus in the Age of Globalization?”, *Netherlands International Law Review*, C. 52, S. 3, 2005, s. 349-387.

Hannum, Hurst: “Bombing for Peace: Collateral Damage and Human Rights”, *Proceedings of the ASIL Annual Meeting*, C. 96, 2002, s. 95-108.

Happold, Matthew: “Bankovic v. Belgium and the Territorial Scope of the European Convention on Human Rights”, *Human Rights Law Review*, C. 3, S. 1, 2003, s. 77-90.

Larsen, Kjetil Mujezinović: “The Human Rights Treaty Obligations of Peacekeepers”, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

Laursen, Andreas: “NATO, the War over Kosovo, and the ICTY Investigation”, *American University International Law Review*, C. 14, S. 4, 2002, s. 765-814.

Lawson, Rick: “Life after Bankovic: On the Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights” içinde 83-124 eds. Coomans, Fons/Kamminga, Menno T., Intersentia, Antwerp - Oxford, 2004.

Loucaides, Loukis G.: “Determining the Extra-Territorial Effect of the European Convention: Facts, Jurisprudence and the *Bankovic* Case” *European Human Rights Law Review*, C. 4, 2006, s. 391-407.

Mallory, Conall: “A Second Coming of Extraterritorial Jurisdiction at the European Court of Human Rights?”, *Questions of International Law*, Vol. 82, 2021, s. 31-51.

Mallory, Conall: “Human Rights Imperialists, The Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights”, Hart Publishing, Oxford, 2020.

Milanovic, Marco: “Extraterritorial Application of Human Rights Treaties: Law, Principles, and Policy”, Oxford University Press, Oxford, 2011.

Milanovic, Marco: “From Compromise to Principle: Clarifying the Concept of State Jurisdiction in Human Rights Treaties”, *Human Rights Law Review*, C. 8, S. 3, 2008, s. 411-448.

Milanovic, Marco: “The Spatial Dimension: Treaties and Territory”, *Research Handbook on the Law of Treaties* içinde 186-221 eds. Tams, Christian J./Tzanakopoulos, Antonios/ Zimmermann, Andreas, Edward Elgar, Cheltenham, UK - Northampton, MA, USA, 2014.

Miltner, Barbara: "Revisiting Extraterritoriality after Al-Skeini: The ECHR and its Lessons", Michigan Journal of International Law, C. 33, S. 4, 2012, s. 693-747.

Moor, Louise/ Simpson, AW Brian: "Ghosts of Colonialism in the European Convention on Human Rights", British Yearbook of International Law, C. 76, S. 1, 2005, s. 121-194.

Orakhelashvili, Alexander: "Restrictive Interpretation of Human Rights Treaties in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights", European Journal of International Law, C. 14, S. 3, 2003, s. 529-568.

Roxstrom, Erik/Gibney, Mark/ Einarsen, Terje: "The Nato Bombing Case (Bankovic et al. v. Belgium et al.) and the Limits of Western Human Rights Protection", Boston University International Law Journal, Vol. 23, 2005, s. 55-136.

Salihpaşaoğlu, Yaşar: "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılamada Kullandığı Yöntem, İlke ve Usuller", Adalet Yayınevi, Ankara, 2020.

Schabas, William A.: "The European Convention on Human Rights, A Commentary", Oxford University Press, Oxford, 2015.

Scheinin, Martin: "Extraterritorial Effect of the International Covenant on Civil and Political Rights", içinde 73-81 eds. Coomans, Fons/Kamminga, Menno T., Intersentia, Antwerp - Oxford, 2004.

Von Der Decken, Kerstin: "Article 29", Vienna Convention on the Law of Treaties, A Commentary, eds. Dörr, Oliver/Schmalenbach, Kirsten içinde s. 1209-1232, Springer, Berlin, 2018.

Wilde, Ralph: "Triggering State Obligations Extraterritorially: The Spatial Test in Certain Human Rights Treaties", Israel Law Review, C. 40, S. 2, 2007, s. 503-526.

AVRUPA İNSAN HAKLARI

MAHKEMESİ VE YARGILAMADA

KULLANDIĞI YÖNTEM,

İLKE VE USULLER

MAHKEME KARARLARI

A.A. ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya, BN. 55798/16, 55808/16, 55817/16, 55820/16 ve 55823/16, KT. 5/7/2022. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-21686>. Erişim: 20.9.2023).

Al-Skeini ve Diğerleri v. Birleşik Krallık (GC), BN. 55721/07, KT. 7/7/2011. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105606>. Erişim: 20.9.2023).

Andreou v. Türkiye, BN. 45653/99, KT. 3/6/2008. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88068>. Erişim: 20.9.2023).

Bankovic ve Diğerleri v. Belçika ve Diğerleri (GC), BN. 52207/99, KT. 12/12/2001. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22099>. Erişim: 20.9.2023).

Bui Van Thahn ve Diğerleri v. Birleşik Krallık (Com.), BN. 16137/90, KT. 12/3/1990, 65-A D.R. 330.

Catan ve Diğerleri v. Moldova ve Rusya (GC), BN. 43370/04, 8252/05 ve 18454/06, KT. 19/10/2012. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114082>. Erişim: 20.9.2023).

Chagos Adalılar v. Birleşik Krallık, BN. 35622/04, KT. 11/12/2012. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115714>. Erişim: 20.9.2023).

Drozd ve Janousek v. Fransa ve İspanya (Com.), BN. 12747/87, KT. 12/12/1989, 64 D.R. 97.

Drozd ve Janousek v. Fransa ve İspanya, BN. 12747/87, KT. (26/6/1992. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57774>. Erişim: 20.9.2023).

Güzelyurtlu ve Diğerleri v. Kıbrıs ve Türkiye (GC), BN. 36925/07, KT. 29/1/2019. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189781>. Erişim: 20.9.2023).

Issa ve Diğerleri v. Türkiye, BN.31821/96, KT. 16/11/2004. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67460>. Erişim: 20.9.2023).

Jaloud v. Hollanda (GC), BN. 47708/08, KT. 20/11/2014. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148367>. Erişim: 20.9.2023).

Kıbrıs v. Türkiye (Com.), BN. 6780/74 ve 6959/75, KT. 26/5/1975, 31 D.R. 125.

Kıbrıs v. Türkiye (GC), BN. 25781/94, KT. 10/5/2001. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454>. Erişim: 20.9.2023).

Loizidou v. Türkiye, BN. 15318/89, KT. 23/3/1995. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57920>. Erişim: 20.9.2023).

Loizidou v. Türkiye, BN. 15318/89, KT. 4/3/1991, RT. 08/07/1993 (Report of the Commission). (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-45610>. Erişim: 20.9.2023).

M.N. ve Diğerleri v. Belçika (GC), BN. 3599/18, KT. 5/5/2020. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-202468>. Erişim: 20.9.2023).

N.D. ve N.T. v. İspanya (GC), BN. 8675/15 ve 8697/15, KT. 13/2/2020. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-201353>. Erişim: 20.9.2023).

Quark Fishing Ltd. v. Birleşik Krallık, BN. 15305/06, KT. 19/9/2006. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77008>. Erişim: 20.9.2023).

Romeo Castano v. Belçika, BN. 8351/17, KT. 9/10/2019. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194618>. Erişim: 20.9.2023).

Soering v. Birleşik Krallık, BN. 14038/88, KT. 7/7/1989. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57619>. Erişim: 20.9.2023).

Tyrer v. Birleşik Krallık, BN. 5856/72, KT. 25/4/1978. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57587>. Erişim: 20.9.2023).

X v. Belçika (Com.), BN. 1065/61, KT. 30/5/1961, 1961 Y.B. Eur. Conv. on H.R. 260.

X v. Federal Almanya Cumhuriyeti (Com.), BN. 1611/62, KT. 25/9/1965, 1965 Y.B. Eur. Conv. on H.R. 158.

Yonghong v. Portekiz, BN. 50887/99, KT. 25/11/1999. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-5646>. Erişim: 20.9.2023).

BELGELER ve İNTERNET KAYNAKLARI

"Draft European Convention on Human Rights submitted by the European Movement to the Committee of Ministers of the Council of Europe in July 1949" (Doc. INF/5/E/R s. 5-6), Preparatory work on Article 63 of the European Convention on Human Rights içinde s. 2, 2/3/1978. ([https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour\(78\)8_eng.PDF](https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour(78)8_eng.PDF). Erişim: 20.9.2023).

"Draft Text of the First Section of a Draft Convention based on the Work of the Consultative Assembly, 7 February 1950" (Doc. A 809 s. 2), Preparatory work on Article 1 of the European Convention on Human Rights içinde s. 35, 31/3/1977. ([https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART1-COUR\(77\)9-EN1290551.PDF](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART1-COUR(77)9-EN1290551.PDF). Erişim: 20.9.2023).

“Explanatory note by the Secretariat General on the Assembly’s Recommendation No. 24, 5 September 1950” (Doc. CM (50) 57, s. 4), Preparatory work on Article 63 of the European Convention on Human Rights içinde s. 36, 2/3/1978.

([https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour\(78\)8_eng.PDF](https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour(78)8_eng.PDF) . Erişim: 20.9.2023).

“Official Report of the Meeting of the Committee of Ministers, 7 August 1950” (Doc. Committee of Ministers, 5th Session, s. 68 ve 70), Preparatory work on Article 63 of the European Convention on Human Rights içinde s. 23-24, 2/3/1978.

([https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour\(78\)8_eng.PDF](https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour(78)8_eng.PDF) . Erişim: 20.9.2023).

“Preliminary Draft Report of the Committee of Experts to the Committee of Ministers, 24 February 1950” (Doc. CM/WP 1 (50) 1 s. 5-8, 9, 10, 12 ve 21), Preparatory work on Article 1 of the European Convention on Human Rights içinde s. 37-40, 31/3/1977.

([https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART1-COUR\(77\)9-EN1290551.PDF](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART1-COUR(77)9-EN1290551.PDF) . Erişim: 20.9.2023).

“Report of the Legal Committee to the Consultative Assembly, 5 September 1949” (Doc. AS (1) 77), Preparatory work on Article 63 of the European Convention on Human Rights içinde s. 5-6, 2/3/1978. ([https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour\(78\)8_eng.PDF](https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour(78)8_eng.PDF) . Erişim: 20.9.2023).

“Report of the Legal Committee to the Consultative Assembly, 5 September 1949”, Doc. AS (1) 77, Preparatory work on Article 1 of the European Convention on Human Rights Doc. Cour77(9).

“Report of the sitting of the Consultative Assembly, 25 August 1950” (Rep. 1950, III, s. 938 ve 940), Preparatory work on Article 63 of the European Convention on Human Rights içinde s. 31-33, 2/3/1978. ([https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour\(78\)8_eng.PDF](https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour(78)8_eng.PDF) . Erişim: 20.9.2023).

“Report of the sitting of the Consultative Assembly, 25 August 1950” (Rep. 1950, III, s. 942), Preparatory work on Article 63 of the European Convention on Human Rights içinde s. 33-34, 2/3/1978. ([https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour\(78\)8_eng.PDF](https://www.echr.coe.int/Documents/Library_TP_Art_63_Cour(78)8_eng.PDF) . Erişim: 20.9.2023).

“Speech given by Mr Luzius Wildhaber, President of the European Court of Human Rights, on the occasion of the opening of the judicial year, Strasbourg,

31 January 2002" ECtHR Annual Report 2001, s. 20-25. (https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2001_ENG.pdf. Erişim: 20.9.2023).

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 4 November 1950, 213 UNTS 221.

Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources, 20 May 1980, 1329 UNTS 47.

Council of Europe, "The Doctrines and Methodology of Interpretation of the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights", 2021. (<https://rm.coe.int/echr-eng-the-doctrines-and-methodology-of-interpretation-of-the-europe/1680a20aee>. Erişim: 20.9.2023).

European Court of Human Rights, "Guide on Article 1 of the European Convention on Human Rights", 31.08.2022. (https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_1_eng. Erişim: 20.9.2023).

ILC, Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries, Yearbook of the International Law Commission, 1966, Vol. II, 187-274.

Milanovic, Marco: "Update on the Extraterritorial Application of Human Rights Treaties", EJIL: Talk!, Blog of the European Journal of International Law, 21/5/2013. (<https://www.ejiltalk.org/update-on-the-extraterritorial-application-of-human-rights-treaties/>. Erişim: 20.9.2023).

UN Economic and Social Council, "Draft International Covenant on Human Rights", UN Doc. E/1371(SUPP)-E/CN.4/350, s. 27-51. (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/GL9/005/22/PDF/GL900522.pdf?OpenElement>. Erişim: 20.9.2023).

UN General Assembly, "Resolution 217(III), International Bill of Human Rights", UN Doc. A/RES/217(III), 1 January 1948. (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/043/88/pdf/NR004388.pdf?OpenElement>. Erişim: 20.9.2023).

United Nations, "United Nations and Decolonization". (<https://www.un.org/dppa/decolonization/en/about#:~:text=The%20United%20Nations%20monitors%20progress,as%20the%20Declaration%20on%20Decolonization>. Erişim: 20.9.2023).

United Nations, "United Nations and Decolonization". (<https://www.un.org/dppa/decolonization/en/about#:~:text=The%20United%20>

Nations%20monitors%20progress,as%20the%20Declaration%20on%20Decolonization. Erişim: 20.9.2023).

Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969, 1155 UNTS 331.

Wenzel, Nicola: “Human Rights, Treaties, Extraterritorial Application and Effects”, (May 2008), Max Planck Encyclopedia of Public International Law (online edn). (<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e819>). Erişim: 20.9.2023).

